

72767

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TOKAT MERKEZ KÖYLERİ MANİLERİNİN
DERLENMESİ VE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

72767

KÜRŞAD GÜLBAYAZ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 08.06.1998

Tezin Savunulduğu Tarih : 22.06.1998

TEZ DANIŞMANI : Yrd. Doç. Burhan TARLABAŞI

JÜRİ ÜYELERİ : Yrd. Doç. Dr. Mehmet GEZER

Doç. Zeynep DİNÇER

HAZİRAN 1998

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM.1 TOKAT	2
1.1. TARİHİ	2
1.2. TOKAT ADI	7
1.3. TOKAT KALESİ	9
BÖLÜM.2 MANİLER HAKKINDA GENEL BİLGİ	13
2.1. KELİMENİN ASLI	13
2.2. KELİMENİN ESKİLİĞİ	14
2.3. VEZİN	18
2.4. YAPILARINA GÖRE MANİ ÇEŞİTLERİ	24
2.4.1. Düz Mani	24
2.4.2. Kesik Mani	25
2.4.3. Yedekli (Artık) Mani	29
2.4.4. Değiş (Karşılıklı) Mani	31
2.5. MANİLERDE KONULAR	34

BÖLÜM.3 TOKAT MERKEZ KÖYLERİ	
MANİLERİNİN İNCELENMESİ.....	36
3.1. SEVDA MANİLERİ.....	37
3.1.1. Yapılarına Göre İncelenmesi.....	39
3.1.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi.....	40
3.2. İÇİNDE "TOKAT" KELİMESİ GEÇEN SEVDA MANİLERİ.....	42
3.2.1. Yapılarına Göre İncelenmesi.....	44
3.2.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi.....	45
3.3. TOKAT KALESİ'NDEN ESİNLENEREK SÖYLENEN	
SEVDA MANİLERİ.....	46
3.3.1. Yapılarına Göre İncelenmesi.....	48
3.3.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi.....	48
3.4. GURBET MANİLERİ	49
3.4.1. Yapılarına Göre İncelenmesi	52
3.4.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi	54
3.5. MEKTUP MANİLERİ	55
3.5.1. Yapılarına Göre İncelenmesi	57
3.5.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi	58

3.6. ASKER MANİLERİ	58
3.7. RAMAZAN MANİLERİ	60
3.8. BİLMECE MANİLERİ	61
3.9. GELİN-KAYNANA MANİLERİ.....	63
3.9.1. Yapılarına Göre İncelenmesi.....	65
3.9.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi.....	67
3.10. DÜĞÜN (KINA GECESİ) MANİLERİ	68
3.10.1. Yapılarına Göre İncelenmesi	69
3.10.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi	70
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	78
ÖZGEÇMİŞ.....	81

ÖNSÖZ

"Tokat merkez köyleri manilerinin derlenmesi ve incelenmesi"ne ilişkin bu çalışmada, yöreye özgü maniler, bizzat kaynağından derlenip bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalar sonucu yöreye has olan maniler edebi açıdan araştırılıp incelenmeye çalışılmıştır.

Amacımız, "YEREL KÜLTÜR İLE EVRENSELE ULAŞILIR..." sözü önde tutularak milli kültürün yapı taşlarını oluşturan Türk Halk Edebiyatı nazım şekillerinden Tokat yöresine ilişkin manileri ele alıp incelemek, milli kültür içindeki yerini önemlendirmektir.

Bu çalışmamızda, ağırlıklı olarak "görüşme metodu" ile bizzat yöredeki kişiler ile diyalog kurulmuş, böylelikle derlemeler kaynağında belirlenmiştir.

Çalışmamızda; danışmanlığımı yapan İ.T.Ü. T.M.D.K. Nefesli Çalgılar Ana Sanat Dalı Başkanı Yrd. Doç. Sayın Burhan Tarlabası'na; bizden yardımlarını esirgemeyen çok değerli yöre insanlarımıza; alan araştırmalarımızda bizlere araç temininde yardımlarını esirgemeyen Tokat İl Turizm Müdürü Sayın Hüsnü Küçükarslan'a; araştırmalarımız esnasında teknik cihaz temininde yardımlarını esirgemeyen Tokat İl Kültür Müdürlüğü personeline ve Tokat İl Kültür Müdürü "babam" Sayın Mehmet Gülbeyaz'a; bütün alan çalışmalarımız ve araştırmalarımızda yanımızda olan ve hiç bir konuda yardımlarını esirgemeyen Tokat İl Kültür Müdürlüğü Şube Müdürü "hocam" Sayın Selahattin Adıgüzel'e; sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Türk Halk şiirinde mani ve koşma olmak üzere iki ana biçim vardır. Mani, Türk Halk şiirinin en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli ve dört dizeden oluşmaktadır. Genel olarak birinci, ikinci ve dördüncü dizeler kendi aralarında kafiyeli, üçüncü dize ise serbest olur. İkinci ve dördüncü dizelerin kendi aralarında kafiyeli, birinci ve üçüncü dizelerin ise serbest olduğu manilere de rastlanmaktadır.

Genel olarak manilerde aşk ve sevgi teması yatmaktadır. Türk Halk Edebiyatı'nda sevgiden bahsetmeyen manilere çok nadir rastlanmaktadır. Manilerin birinci ve ikinci dizesi kafiyeyi doldurmak veya temel düşünceye bir giriş yapmak için söylenir. Üçüncü dizenin serbest olması mani söyleyene kolaylık sağlar. Ana tema son dizede ortaya çıkar.

Dört mısralı manilerin haricinde beş mısralı, altı mısralı ve altıdan daha çok mısralı manilere de rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra ilk mısranın hece sayısı yediden az olan manilerimiz ve de hece sayısı sekiz olan manilerimiz de vardır.

Dört dizeli manilerin kafiye düzenleri de genel olarak (a a x a) olmakla beraber (x a x a) kafiye düzenine sahip manilerimizde vardır. Mısra sayısı dörtten fazla olan manilerin kafiye düzeni de değişiktir. Beş mısralı manilerin kafiye düzeni (a x a x a) şeklinde rastlanır iken altı ve altıdan çok mısralı manilerin kafiye düzeni (a a x a x a ...) şeklinde olduğu görülmektedir.

Tokat merkez köyleri manilerini, konu itibariyle incelediğimizde en çok sevda manilerine rastlanmıştır. Sevda manilerinden başka gelin-kaynana manileri, mektup manileri, gurbet manileri, düşün manileri, asker manileri ve ramazan manilerine de rastlanmaktadır.

Tokat merkez köyler manilerini kafiye düzenine göre incelediğimizde en çok (a a x a) kafiyesine göre okunmuş manilere rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra (x a x a) kafiyesine göre okunmuş manilere de az olmakla beraber rastlanmaktadır.

Tokat merkez köyleri manilerinde beş, altı ve altıdan daha çok mısralı manilere ise araştırmalarımız sırasında hiç rastlanılmamıştır.

SUMMARY

"Koşma" and "The other few styles are developed from These two main styles. The order, the number of syllables in lines and rhyme of the lines, in whatever form they are collected under this title. In this work, only mani is dealt with.

Mani is smallest verse form.. It consist of seven syllables and four lines. The first, the second and the third lines are rhymed within each other. The third line is free. The line form is like this (a a x a).

The first and the third lines are free, the second and the fourth lines are rhymed manis also exist.

If the first and the third lines are free, the second and the fourth lines are rhymed, this kind of mani's rhyme is like this (x a x a).

The first two lines of mani are used to introduce the main idea and fill in the rhyme even though it has no relationship with the main idea, in fact it has. It provides easiness to the one who says the mani if the third line is free, The main feelings and thoughts appear in the last line.

If a meaningful line or rhyme cannot be found in the first line, the line is filled with a meaningful repeated word or collocated words are used.

There are manis that consist of more than four line. In this kind of manis the number of the syllables in the first line is less than seven. More than four lined Manis have got a different rhyme form. Five lined manis have got six lined or more than six lined manis rhyme is (a a x a x a).

It's a tradition to create mani among Turkish people—especially girls and women, express feeling by mani in every occasion there are manis: weddings, funerals, separations, meetings, happiness.

Manis are performed by a special instrument like the other folk poems. Among people, it is called “Mani Yakmak” or “Mani atmak”. The person who says a mani is called “Mani Yakıcı” or “Mani Düzücü”.

The basic theme of manis is love there is no mani without it. The feeling of love is expressed in the last two lines.

Mani because of its form, does not deal with social events. They are only existed there are a lot of types of mani according to its subject—desire, fortunatelling or comment manis, love, work, guard and drummer, wedding, letter, foreign land manis.

According to their shape, manis have four groups—düz, kesik, yedekli and deyiş.

Düz mani's all lines are seven syllabled and four lined (a a x a).

There are manis of which first line consists of less than seven syllables. They are called kesik mani. There are kesik manis of which first line, has got seven syllables, They are called 'doldurmalı kesik mani'. The number of syllables is reached to seven with words like “adam aman”.

The manis that are filled with ‘adam aman’ are expressed in cafes in İstanbul.

The first line of ‘Kesik Mani’ consists of meaningful or unmeaningful words just to catch the rhyme, This first line does not make sense as it's a starter to the idea and the rhyme.

There are manis that are four lined and the same lines are added to. These are called 'Yedekli Mani' or 'Artık Mani'. But we shouldn't mix them with Kesik Manis which have more than four lines. There are two characteristics which separate these two manres from each other the first one is that: Pun rhyme is not used generally in 'Artık Manis. The second characteristic is that in Artık Manis The first line is meaningful but in Kesik Manis the first line isn't meaningful.

There is a kind of mani which two people say face to face, we call these ones "Karşılıklı Mani" or "Değiş Mani" These are generally question-answer manis it is generally told who says the mani at the beginning of the mani. That means the one saying the mani calls the other ones name at the beginning.

The question-answer manis are always on a special subject. In these kinds of manis the related word or phrase is repeated in each mani. For example "Ay doğar" is repeated at the beginning of it.

Sometimes there are manis said by "Saz ve Tekke poets". In the first line of these the poet says his nickname.

If we examine Tokat folk literature we see that manis occupy a great space. Tokat is a socially reserved area for this reason the people don't express anything to each other. But psychologically human beings need expressing their ideas to each other. The people in Tokat provide this by manis.

If we examine the manis in Tokat central villages we see mainly-love manis, wedding, wedding night, foreign land and bride and mother-in law manis. Apart from these we see soldier manis and Ramazan manis. But they are not very common.

In Tokat central villages we see love manis a lot. It is obvious that the main theme would be love. The people tell their feelings which they cannot tell to their lovers face to face by manis. The lovers name is not mentiand another object from the nature is used instead. This is sometimes a ros, flower, a kind of fruit or a bird.

While saying love manis they sometimes use a special characteristic of Tokat for example they are inspired of Tokat castle. Sometimes Tokat scarf and sometimes Yeşilirmak River. So we can say our people sometimes admire their lovers but sometimes reproach their lovers.

In Tokat central villages the second type of mani which is very common foreignland manis. Tokat isn't an intustrially developed city they generally vive on agriculture and breeding animals. The agriculture are is full of mountains so it is not very profitable. Also the areas are getting smaller because of inheritance.

This means the farmland is separated between sons and grandsons and it gets smaller. And as you know breeding animals is not protifable to live on only on breeding.

Because of all there reasons the single man go to bigger places to earn money and then they also take their families. This causes the existence of foreignland manis. The people say manis for their families and lovers in their hometown. So the subjects of love and yearing are commonly seen.

In Tokat ventroal villages there is another type of mani which we can call mektup mani.

In the past people didn't have telephones, cameras, televisions to communicate. They only had radios, telegram and letters. The people

communicated with each other just by telegrams and letters, they mainly used letters.

As it has been mentioned, the people who were working in foreign land got news of their families and lovers by the help of letters. They express everything in manis, at the end of letters.

In Tokat central villages weddings are still celebrated by men and women together, while men enjoy themselves with drums and everykinds, of musical instruments in front of the bride grooms house, women enjoy themselves in bride's house. The entertainment of women lasts for one week.

The tomnourie with cymbals were used during these entertainments. The rhythm of the tambourine makes them dance. They generally sing folk songs while they are dancing. These songs are sung either by one person in chorus. Manis are also said.

There manis are generally wedding night manis. The main theme of these manis is generally separation. The leaving of the bride is emphasized. However the mother, sisters and the closest friends of bride weep together.

There are manis which are said while hennaing the bride. These manis are said by the bride and her mother in law. The bride tells how she will miss her mother and the mother tells that they won't forget her but adds that the house of her husband will be her new home she advises the bride to be a good girl and to get on well with her in laws, to be a suitable girl for her parents.

In Tokat's central villages we should realize that there are manis which are said by the bride and her mother in law in law. In these villages newly married couples generally live with the bridegroom's parents. So as usual the bride and the mother-in-law cannot get on well. As a result of this they

say manis. There manis are different from the say manis. There manis are different from the others. The absence of love makes this difference. In this manis there two people swear and use bad language to each other. They express their hatred with manis. But apart from there are also brides and mother – in – laws who really get on well, there people admire each other and express their positive thoughts and feelings to each other but there are not very common.

If we examine Tokat central villages manis we see that they are generally rhymed (a a x a) but we also have some manis rhymed (x a x a) (a x a x a) and (a a x a x a x a).

In tokat's central villages we generally see "düz mani" but we never see "klasik mani" while "doldurmalı kesik mani" is sometimes seen. In the experimented area "yedekli mani" and "değiş mani" are never seen, we see some folk songs in "değiş mani" type at wedding nights.

GİRİŞ

Maniler,Tokat Halk Edebiyatında önemli biryer ve değere sahiptir. Bu güne kadar Tokat manileri hakkında önceden yapılmış, elle tutulur doğru dürüst bir çalışmanın yapılmadığını görmekteyiz. Bu açıdan çalışmamızdaki maniler daha bilinçli olarak, derlemenin yapıldığı yer, zaman ve de kimden alındığı açıkça belirtilmiştir. Bu doğrultuda çalışmalar yapacak olanlara yararlı olacağı görüşündeyiz.

Çalışmamızda, ağırlıklı olarak görüşme metodu kullanılmıştır. Başka bir anlatımla, derlenen maniler bizzat yöresinde kişilerle görüşülerek ses bandı ile tespit edilmiştir. Ayrıca yazılı bir çok kaynaklardan da yararlanılmıştır. Söz gelimi mani nedir? nasıl olur? soruların yanıtları da örnekleri ile incelenip araştırılmıştır. Bunların dışında Tokat merkez köyleri manileri ele alınmış, edebi yönden incelenmiş ve örnekler verilerek anlatılmıştır.

BÖLÜM.1 TOKAT

Tokat ili Orta Karadeniz bölgesinde ve Akdağ ile Çamlıbel dağlarının teşkil ettiği vadiler arasında bulunmaktadır. Yüksekliği 188-2870 m arasında değişmektedir. Kuzey yarım küre üzerindeki il $40^{\circ} 40'$ enlemi ve $37^{\circ} 22'$ boylamı arasındadır. Yüz ölçümü 9959 km^2 olan şehrin nüfusu 1997 yılı nüfus sayımına göre şehir merkezi 96.424, il toplam nüfusu 686.623 tür. Tokat , iklim itibariyle Karadeniz ve İç Anadolu iklim özelliklerini yansıtmaktadır.

1.1. TARİHİ

M.Ö. 3000 yıllarından itibaren zengin doğal kaynakları ve jeostratejik konumu itibariyle bir çok devlet beyliklerin egemen olduğu Tokat , hiç şüphesiz Anadolu ve Rumeli topraklarının Türkleşmesinde önemli bir köprü durumunda olmuş tarihi bir ildir.

"Eski çağlardan beri Anadolu'nun en önemli yerleşim merkezlerinden birisi olan Tokat bölgesi, önceleri **Pontus Calatikos**, sonra **Pontus Polemiokos** ve sonraları ise **Armenia Secunda** adları ile bilinmekteydi. Bölgenin önce Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran ve tarih devrini açan **Hitit İmparatorluğu**'na dahil olduğu bilinmekle beraber, eski **Pontus** ve bazen **Kapadokya** devletleri topraklarından da sayıldığı anlaşılmaktadır."¹

"Hitit İmparatorluğu'nun Balkan kavimleri karşısında dağılmaları ve Anadolu'nun Güney Doğusuna çekilmeleri üzerine Anadolu'da 500 yıl kadar sürecek olan **Frig** hakimiyeti başlar. M.Ö. VI. yy'da Med, daha sonrada **Pers** egemenliği altına giren şehir, M.Ö. IV. yy'da ise Makedonya kralı İskender'in bu bölgedeki Pers hakimiyetine son vermesi üzerine İskender

¹ Önder, Mehmet, "Bitmez Tükenmez Anadolu Hikayeleri, Efsaneleri ve Destanlarıyla", s. 128, Ankara 1970.

İmparatorluğu'na dahil olur. İskender'in ölümünden sonra İmparatorluğun komutanlar arasında paylaşılması üzerine bölge, **Kapadokya** ve **Pontus** krallıkları arasındaki çekişmelere sahne oldu. M.Ö. 1. yy'da Roma imparatorları Anadolu'ya yaptıkları saldırılarda önce Anadolu'daki krallar arasındaki çekişmelere son verdiler. Daha sonrada Anadolu'nun iki önemli yerleşim bölgesi olan Kayseri Kapadokyası ile Tokat 'ın (Comana) merkezi olduğu Pontika Kapadokyasına hakim oldular. Bu arada Karadeniz kıyılarında güçlenerek zamanla Anadolu'nun büyük bir kısmına egemen olan Pontusların, Anadolu'ya hakim olan Roma ordularına karşı uzun bir müddet mücadele ettikleri görülmektedir. Fakat, Romalılara karşı giriştikleri mücadelede başarılı olamadılar. Hatta, Roma İmparatoru J.Sezar, Zile (Tokat 'ın kazası)'ye kadar gelerek kendisine itaat etmeyen Pontus asıllı Bosforos kralı II. Pharnakes'in ordularıyla Altiğaç mevkiinde karşılaşır. Kısa süren bir mücadele sonunda Roma orduları kesin bir zafer kazanırlar. Çok uzaklardan Anadolu'ya gelerek kolay bir zafer elde eden imparator J.Sezar bu sevincini "Venni Vidhi Vichi" (Veni , Vidi, Vici) yani "Geldim-Gördüm-Yendim" sözleriyle Roma'ya müjdelar. M.S. V. yy'a kadar Tokat (Comana), Niksar (Neocaesarea), Sulusaray (Sebastopolis) ve Zile (Zela) gibi yerler birer Roma eyalet şehri olarak kalmışlardır. ²

"M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra imparatorluğun Doğu kanadını temsil eden **Bizans İmparatorluğu**, uzun bir süre Anadolu'ya egemen oldu. Roma kültür ve sanatını Hristiyan dini ile yorumlayarak Anadolu'da yeni bir uygarlığın doğmasını ve yayılmasını sağlayan Bizans, Hristiyanlığı himaye etmiş ve kurumlaştırmıştır. 1071 Malazgirt meydan muharebesinden önce Anadolu, zaman zaman **İslam orduları** ve **Sasaniler**'in akınlarına uğradı. Fakat, Arap ve Sasani orduları Anadolu'da devamlı kalamadılar. Tokat Kalesi, önemi dolayısıyla Bizans-İran ve Bizans-Arap savaşlarına sahne olmuştur."³

² Gökbilgin Tayyip, "İslam Ansiklopedisi", "Tokat" , Cilt 12-1, s. 401.

³ Yavı Ersal, "Tokat", s. 10, İstanbul 1986.

Tokat , Bizans-İran mücadeleleri sırasında istilalara ve Heraklius zamanından itibaren de İslam akınlarına maruz kalmıştır. Arap tarihçilerine göre Hicretin 89. (M.712) senesinde Amis Maslama'nın diğer şehirlerle birlikte Tokat 'ı zaptettiği ve 20 yıl kadar sonra da Muaviye bin Hişam'ın Kayseri ve Darende'den sonra Tokat ve Amasya üzerine yürüdüğü bilinmektedir.

"Selçukluların Anadolu'yu fethetme başlangıçları üzerine ve Malazgirt zaferinden sonra Tokat bölgesi tamamen Türk hakimiyetine geçti. Sultan Melikşah'ın kumandanları 1073 senesi sonraları Sivas'ı kuşattıkları zaman bu kalenin komutanı Nikolas, Tokat kalesi komutanı Rominos 'un yanına kaçmış fakat Melikşah 'ın komutanlarından **Karaktekin Savli, Suli** gibi ve bilhassa yine Türk komutanlarından **Emir Danişmend Gazi** 'nin baskıları sonunda Tokat 'ın da dahil bulunduğu bölge Türklerin eline geçmişti. Bununla beraber Sultan Alparslan'ın emirlerinden olan Emir Danişmend 'in Malazgirt savaşına iştirak ettiği, Sultanın bu muvaffakiyetten sonra kendisinin Kayseri, Sivas, Niksar ve Amasya ile birlikte Tokat bölgesini fethetme memur edip sonradan bu bölgenin kendisine verildiğine dair tarihi rivayet yanında, bu bölgenin yine Alparslan Ümerasından olan Emir Tutak ve Emir Artuk tarafından fethedilmiş bulunduğu rivayeti de vardır."⁴

"Melik Ahmet Danişmend Gazi, Niksar merkez olmak üzere Tokat , Amasya, Malatya ve Sivas'ı içine alan bölgede kendi adıyla anılan **Danişmendli Beyliği**'ni kurdu. Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan 1178 yılında Danişmendli Beyliği'ne son verince bölge **Anadolu Selçuklu** egemenliğine girdi."⁵

Bizans, Selçuklu, Danişmend, Haçlı mücadeleleri derken Anadolu Moğol tehlikesi ile karşılaştı. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1243 yılında Köseadağ mevkiinde **Baycu Noyan**'ın kumandasındaki Moğol ordusuna yenilerek önce

⁴ Gökbilgin Tayyip, "İslam Ansiklopedisi", Tokat , Cilt 12-1, s. 402.

⁵ Uzunçarşılı İsmail Hakkı, "Osmanlı Tarihi", Cilt 1 s. 2 Ankara, 1988.

Tokat 'a oradan da Konya 'a çekildi. Böylece Tokat 'ın da içinde bulunduğu bölge Moğolların eline geçmiş oldu.

“Anadolu Selçuklularının en önemli devlet adamlarından olan **Muineddin Süleyman Pervane**, Tokat 'ı kendine merkez yaptı. Moğollara karşı Selçuklu Devleti'ni ayakta tutmaya çalışmasına rağmen ihtirası ve çok karmaşık şartlar içinde olması nedeniyle başarılı olamadı ve sonunda Moğollar tarafından öldürüldü. Selçukoğullarından **Melik Rukneddin Kılıçarslan** 'ın bu bölgede olan egemenliği kısa sürdü. Bir müddet sonra bölge, **Kadı Burhaneddin** 'in eline geçti. Fakat onun da öldürülmesinden sonra bölgede başlayan ve gittikçe artan isyanlardan ve çarpışmalardan rahatsız olan **Tokat halkı Osmanlı Devleti'**ne katılma kararı aldı. Nihayet şehir, 1392 yılında **Yıldırım Beyazıt** devrinde **Osmanlı Devleti'**ne katıldı.”⁶

“Yıldırım Beyazıt, Tokat şehir adını **Darünnasır** olarak değiştirmesine rağmen bu isim tutmadı. Tokat kalesinde bir camii ve bazı onarımlar yaptıran **Yıldım Beyazıt** adına da hutbe okutarak burayı **Amasya Sancağına** bağladı. Şehrin idaresine de **Torumtay-zade Kaya Paşa** 'yı tayin etti. Timur'un baskısından kaçan **Karakoyunlu Yusuf Celayir** 'in Tokat kalesine sığınması Yıldırım Beyazıt ile Timur arasındaki gerginliğin daha da artmasına sebep oldu. Timur, bütün gücüyle Tokat kalesini kuşatmasına rağmen burayı almaya muvaffak olamadı. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra da Amasya ve Tokat Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından **Çelebi Mehmet**'in idare merkezi oldu. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zor durumdan kurtarmak için büyük gayret gösteren **Çelebi Mehmet**, yaz aylarını genellikle Tokat 'ta geçirmiştir. Bu arada Osmanlı hakimiyetine son vermek amacıyla Timur'un desteklediği bir çok beylik ve aşiret, **Çelebi Mehmet**'e ve yönetime karşı isyan etti. Fakat, **Çelebi Mehmet**'in büyük çabaları sayesinde Tokat 'ı da etkileyen bu isyanların (İsfendiyaroğulları, Kara Devletşah, Kubatoğlu, İnaloğlu, özleroğlu, Köpekoğulları ve Mezit Bey isyanları) hiçbirisi de başarıya ulaşamadı.”⁷

⁶ Uzunçarşılı İsmail Hakkı, “Osmanlı Tarihi”, Cilt 1, s. 5, Ankara, 1988.

⁷ Cinlioğlu Halis Turgut, “Osmanlılar Zamanında Tokat”, s. 3, Tokat 1941.

"Tokat ,**Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman** gibi padişahlara da Karadeniz ve Doğu seferlerinde konak yeri olmuştur. Fatih Sultan Mehmet, Sinop 'u zaptettikten sonra Niksar üzerinden Trabzon'a yürüdü. Fatih devrinde Tokat şehri için üzüntü veren olaylar yaşanmıştır. Bunlar arasında en önemlisi Akkoyunlu Hükümdarı **Uzun Hasan**'ın Tokat 'ı yakmasıdır. (1471)"⁸

Tokat , Karayazıcı, Abaza Hasan, Vardar Ali, İbriş Paşa vs. gibi şahısların sebep oldukları bir çok olaya da mekan olmuştur. Bütün bu siyasi zorluklara rağmen Tokat , ekonomisi ve geliri bakımından gelişmiş illerimizden birisi olarak önemini korumuştur. Bilhassa dokumacılık, yazmacılık ve bakırcılık gelirleri Osmanlı Sultanlarının validelerine tahsis edilecek kadar zengindir.

"1863 yılında Sivas vilayetine bağlanarak mülki taksimatta nahiye olarak idare edilmiştir. Sonraları ilçe olmuş 1878 'de mutasarrıflık haline getirilmiştir."⁹

"1920 yılında müstakil liva şeklinde mülki taksimatta yer alan Tokat 1923 yılında il olarak kurulmuştur."¹⁰

Seyyah ve tarihçi Tournefort Tokat için "XVIII. asır başlarında Tokat 'ın Erzurum'dan daha büyük ve çok güzel olduğunu, iyi yapılmış evlerini, çevredeki dağlara ve vadiye yayıldığını, bu manzaranın dünyanın hiçbir yerinde görülmediğini, Küçük Asya'nın en önde bir ticaret merkezi olduğunu, on iki minaresi ve camileriyle güzel bir şehir ve Gök Medrese (Pervane Bey Darüşşifası) 'deki göz kamaştırıcı çinilere hayran oldum" ¹¹ demektedir.

"Seyyah ve tarihçi Pecoche (1755) eserinin cilt : 3 sayfa : 135 'de Tokat için aynen şöyle yazmaktadır : 'İlk defa Tokat 'ı gördüğüm vakit bundan daha garip bir şehir hatırlamıyorum; buna sebep Anadolu 'dakilerin aksine bütün evlerin damları kiremitle örtülmüş olması ve önlerinde terasları bulunması dolayısıyla tamamen bir Avrupa şehri manzarası göstermesidir. "¹²

⁸ Yavi Ersal, "Tokat", s. 63, İstanbul 1986.

⁹ "Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat", s. 21, 1973 İli Yıllığı

¹⁰ "Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat", s. 21, 1973 İli Yıllığı

¹¹ Yavi Ersal, "Tokat", s. 1, İstanbul 1986.

¹² Yavi Ersal, "Tokat", s. 1, İstanbul 1986.

5000 yıllık bir geçmişe sahip olan Tokat 'ın tarihi gelişimi hakkındaki bu özet bilgi Tokat ve halkını daha yakından tanımak bakımından Evliya Çelebi'nin şu sözleri ile noktalamak istiyorum :

“Bu havası güzel şehrin (Tokat) dört bir tarafındaki bostan ve bahçeler içinde akan akarsular vardır ki , her biri, cennet bahçesine benzeyen bahçelere su verir ve bu bahçelerdeki bülbüllerin ötüşleri insan ruhuna ferahlık verir. Meyveleri sulu ve tatlı olup, her tarafa hediye olarak gönderilir. Bu meyveler birkaç gün bekleseler de tatları bozulmaz. Her bağında birer çeşit köşk, havuz ve fıskiye bulunur. Çeşitli ağaçlarla süslüdür. Bütün halkı zevk sahibi,garip sever kimselerdir ki dedikodudan uzak, kötülerden arınmış, temiz yürekli alim-selim adamlardır. Herkes hakkında iyi düşünür ve çoğu tüccar olduklarından herkesle iyi geçinirler. Hayır işleri yapmaya çok heveslidirler. Camii, saray ve imaretleri o kadar sağlam ve güzel olur ki camilerine ve evlerine insan girince hayran olur!...(…) Şehrin toprağının genişlikte ve uzunlukta yeryüzünde benzeri yok gibidir. Şehrin halkının ay, yıl, sabah ve akşam nimetleri boldur. Hala Hazret-i Bektaşî'nin hayır duasının bera-katı ile bu eski şehir bilginlerin toplandığı, fadılların barındığı ve şairlerin yerleştikleri yer olmuştur. Bilginlerin çoğu felsefeye düşkün değillerdir. Amak , hadis, fıkıh ve feraiz okurlar.”¹³

1.2. TOKAT ADI

Tokat adının menşei hakkında bir çok rivayet vardır. Bunlardan bir tanesi Ermeniler tarafından söylenen **Tohat** şeklindeki telaffuzdur. Tohat ismi 4. Yüzyılda imparator Theodora 'nın annesi Eudoxia 'nın bozulmuş telaffuzu olan **Eutochia** 'dan meydana geldiği söylenir.

Hüseyin Hüsamettin “Amasya tarihi” adlı eserinde bu bölgenin ilk sakinleri olarak Turani bir asıldan gelen Togaitler tarafından kurularak, buraya bu kelimeden dolayı **Tokat** dendiğini söylemektedir. Bir çokları Tokat

¹³ “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, Cilt 6, s. 1468-1469, İstanbul 1978.

kalesinin **surlu şehir** manasına gelen **Tohkat** (tıpkı sursuz şehir manasına gelen Yozgat gibi) tan türediğini ileri sürerek bu görüşü destekler görünmektedir.

Evliya Çelebi ise Tokat kelimesini çeşitli şekillerde izah ederek Tokat kalesini Amelika kavminden **Dok-ad** adlı efsanevi bir kahramanın bina ettiğini söylediği gibi Arabistan'da bu kaleye **Dokat** (bakla gibi bir nebat olup bu bölgede çok yetişir.), Acem'de **Kan-cu** (arpa vilayeti manasına), eski Türklerde **Tokat** denildiğini kaydeder.

Tokat halkı arasında dolaşan bir söylentiye göre Tokat 'a arazisi bol olduğu ve bu geniş alanlarda atlar doyurulduğu için "Tok-at" denmiştir.

Tokat adının kaynağı hakkında ileri sürülen bir başka iddia ise; Bizans'ın önemli kalelerinden sayılan **Comana Pontica** kalesi Selçuklu ordusu tarafından kuşatılır. Ordu komutanı Melik Danişmend Gazi, erlerinden birini bilgi toplaması için gizlice kaleye gönderir. Kaleye girmeyi başaran bir Türk askeri kale ve kaledekiler hakkında bilgi toplamaya çalıştığı sırada, Bizans askerleri tarafından görülür. Sayıları 20 kadar olan Bizans askerleri tarafından etrafı sarılan Türk askeri, onlara karşı amansız bir mücadeleye başlar silahı olmadığı için Bizans askerlerinin her birini "tekme-tokat" ile yere sererek kaçmayı başarır. Bu olayı kaya burcundan hayretler içinde seyreden kale komutanı "Türkün tokadı bu ise silahı nasıl olur? Teslimden başka çare yok..." diyerek kapıları açar ve teslim olur. Bizanslılar için çok önemli olan kalenin bir Türk askerinin tokadı ile kazanılmasından dolayı bu askerin anısına buraya "**Tokat**" adının verilmiş olduğu söylenir.

İslamiyet öncesinde Tokat 'ın eski Bizans kalesi **Dazimon** olduğu yolundaki W.M.Ramsay'ın görüşü de yine bugün Tokat 'tan bahseden eserlerin tamamında yer almaktadır. Halbuki Grégoire 1935 yılında Dazimon'un, Turhal'ın 10 km Kuzeydoğusunda bulunan modern **Dazmana** olduğunu ortaya koymuş ve aynı mecmuada Paul Wittek 'de İbn Bibi'nin

Tazimon'u Tokat 'la birlikte zikretmesini delil göstererek bu iki şehrin aynı yer olmayacağına dikkat çekmiş ve böylece Grégoire'i teyit etmiştir. Son olarak Hakkı Dursun Yıldız'da Bizanslılar ile Abbasiler arasında 838 yılında Dazimon önlerinde yapılan meydan savaşının Kazova 'da cereyan etmiş olduğunu muhtemel görmekte aynı fikre katılmıştır. Çünkü Tokat kalesi önleri kalabalık iki ordunun meydan savaşı yapabilmesine uygun bir yer değildir.

1.3. TOKAT KALESİ (Tarih-i Bina-i Kal'a-i Tokat)

"Müverrihan-ı Arap ve Acem ve Rum, Ermeni Madisi ve Tarih-i Nivan (?) kavilleri üzere bu Tokat Kal'ası Diyar-ı Rum 'dandır. Be-kavl-i müverrihin bani-i evveli Amelika kavminden ve Amasya Kal'ası'nı bina eden **Dok'Ad** nam merd-i Ferhad-kardır; bunların ilk meskenleri mağaralar idi, hala garlarında adem kaybolur. Badehu insanı tenasül bularak kehflerden çıkıp bu kuh'ı bülend-şahlık üzere şekl-i muhakemeside seng-tıraş bir sur bina etmiştir ki **Amasya Kal'ası**'na muadil bir hıs-ı hasin-i ser- bülenddir. Devr-i eyyam ile düvele intikam edip 567/1171-1172 tarih-i hicrisinde Al-i Selçuk'dan **el-Melik'ül-Aziz Kılıç Arslan Şah b.Mes'ud** bunu kayasıradan dest-i hahr ile şemşir-i ateş-tab urarak alıp buralarda küfür ve ilhadın ırkını kesip fethetmiştir.

Ba'dehu Konya'da **Sultan Alaüddin** zamanında **Devlet-i Selçukiye** zeval bulunca yine Rumlar ferce bulup bu kal'ayı istila etmişlerdi. Ol sene **Hacı Bektaş Veli-i Horasani** ceddî a'zamımız, Türk-i Türkan **Hoca Ahmet Yesevi** izniyle Diyar-ı Rum'a gelip Osmanlıların bidayet-i zuhurunda Ertuğrul 'a ve Osmancık 'a imdat etmeye geldik de bu Kal'a-i Tokat'a karib geldik de, cümle keferre istikbaline çıkıp, nehrin şimali haricinde **Sünbüllü** nam bağ-ı merama kondurup i'zaz'u ikram eylediler **Hazret-i Bektaş** keferede bu Kal'ayı istedi ise de vermediler. **İnşallah an karib Yıldırım gibi bir er zuhur edip bunu feth eder** deyü **Sünbüllü** nam mahalde bir halifesini sahib-i seccâde ederek bırakır. O zat hala **Sünbüllü Baba** namı ile meşhur ufak bir **Kutbu'l-istihkak** olup anda medfundur. Andan **Diyar-ı Karaman'** a azmedip, anda yine **Horasan Erenleri'**nden **Hazret-i Sultani'l-ulema** ve

Hazret-i Mevlana ile müşerref olup, Rum seyahatini ederek murur-ı eyyam ile **Devlet-i Selçukiyyan** 600/1203-4 tarihinde zevale yüz tutunca, yine **Mevlana** ve **Hacı Bektaş'** ın izniyle, devlet Ertuğrul'a doğrulup, nice fetih ve fütihat ederek, az müddette **Söğütçük** nam kasabada devlet, oğlu **Osman Han'a** teveccüh etmiş. Sikke ve hutbe ile **padişah-ı müstakil** olmuştur. Sonra **Hacı veli** dahi **Kırşehir** nam kasabada azm-i diyar-ı ahiret eylemiştir. Sonraları nutk-ı dürer-barları zuhura gelip, **Yıldırım Han Tokat** şehrini muhasara ile yedi-adüvdan , hah-na hah, alıp 795 (1392-3) de mülk-i Osmani'ye ilhak etti...

... Şehr-i kadim ve bender-i azimdir. Kadim **Erak Tok At** derler. Kal'a bir püšte-i bülend üzere şedadi ve seng-i tıraşide ile mebni olup, ol kadar büyük değildir. Dairen- medar cirmi, bin altmış adımdır. Etraf ve canibinde burc ve barularla areste ve musanna', dendan bedenlerle piraste olup etrafında hendeği yoktur. Bi- bak ve bi-perva bir sur-ı baladır ki kehkeşan-asa asumana ser çekmiştir. Cevanib-i erba'ası derk-i esfelden nişan verdiğiinden asla hendek olacak yeri yoktur. Cümle etrafı şahin ve kartal ve zağnoş aşiyarı guna-gun, rengarenk kayalardır. Canib-i garba nazır bir kapısı var. Derun-ı hanesi, cebehane hücreleri, gılal anbarları, su sarnıçları, ceylan yolu nam su yolları vardır ki kamil 362 kesme kaya taş merdiven ile nehre inilir. Garb tarafında **Ayar Kayası** bu kal'aya sehl havaledir. **Yıldırım Han Camii** var, sair asardan bir şey yoktur. Asumana kadar yükselmiş bir kal'a olmağla, değme adem bir saatte uruc edemediğinden şeb u ruz kapusu mesduddur. Dide-banları daima nigehtanlık edip pür-silah ve amade dururlar. Zira aşağı şehir ahalisinin cemii-i zi-kıymet meta'ları kal'ada mahfuzdur. **Tokat'**ın cümle mücrim ve katilleri bunda mahbusdur ki **Kuds-i Şerif** zindanına ve Acem'in **Kahkaha** kal'asına şebihdir...¹⁴

Evliya Çelebi'nin bazı abartmaları vardır. Ancak Tokat kalesi ve kentinde gördüklerinin hepsi gerçektir. Ünlü gezginin anlattıklarından günümüze kalanlar yıkılmış duvarlardan başka bir şey değildir. Yinede, en

¹⁴ "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", Cilt 5, s. 54-55-56-57, İstanbul, 1978

küçük taşında bile tarih yatan bu kaleye baktıkça gurur ve heyecan duymamak elde değildir. Tokat 'ta nereye giderseniz gidin, gökyüzünün derinliklerinden yalçın kayalardan sizi izleyen "Baş burç" tarihin gözü gibidir.

Komana'nın 9 km batısında, bugünkü Tokat kalesinin bulunduğu sarp kayalar üzerinde kurulan kale, Endoksia ve Dokeia olarak bilinmekteydi. 5. ve 6. yy' lardan başlayarak 11. yy 'la kadar Bizans'ın elinde bulunan kale ve Komana kenti 8. 9. ve 10. yy'larda Arap, 11. yy'da Türkmen akınlarına uğradı. (11. yy'da Anadolu'ya kalabalık boylar halinde gelen Oğuz Türkmenleri, 1064 yılında Antakya havalisini almış buradan Kuzeye çıkarak Komana'ya gelmişlerdir. Çoğunluğu göçmen olan Türkmenler Bizanslılara yenilerek geri dönmüşlerdir.) 1074 yılında Danişmend Melik Ahmet Gazi tarafından fethedilen kale kısa aralıklarla el değiştirmiş, sırayla Selçuklu ve Osmanlıların egemenliğine geçmiştir.

Dik ve sarp kayaların üzerine kurulu kale, doğal bir hisar durumundadır. Kayseri veya Diyarbakır'da olduğu gibi, düz alanda kurulmuş, çevresi düz duvarlarla örülü bir "sur" kenti değildir. Osmanlı tarihçilerinin birinci derecede "müstahkem mevki" dedikleri kadar ,Timur ve Şah İsmail gibi zamanın en güçlü hükümdarlarına baş eğdirmiş ve buradan bir taş bile sökmeden gitmişlerdir. Osmanlı devleti zamanında "Çardak-ı Bedevi" denilen zindanı başta Bizans İmparatoru A.Diogenis olmak üzere, Menteşoğullarından İlyas beyin iki oğlu Üveys ve Ahmet (1424) , Sırbistan Semendere kalesinin komutanı Vilikoğlu'nun iki oğlu (1441) gibi bir çok ünlü kişi Tokat kalesinde tutsak olmuştur.

Kentin Kuzey batısında yer alan kale, bütün yöreye hakim bir yükseklikte olup kesme ve moloz taşlardan yapılmıştır. Selçuklu ve Osmanlılar zamanında sık sık onarım görmüş, yeni ilavelerle savunma ve gözetleme yerleri inşa edilmiştir. Dış ve iç duvarlarla korunan kale Doğu Batı yönünde yükselen iki kaya grubu üzerine kurulmuştur. Kuleleri, burçları ve

mazgalları vardır. Yer sarsıntılarında Kuzey ve Güney yönündeki duvarları tamamen yıkılmış, baş burç ve ayar kayası üzerindeki sağlam kalmıştır.

Kaleye, Kuzey yönündeki bir kaya oyuğundan girilir. İçerde her çeşit ihtiyaca yetecek düzeyde erzak depoları, sarnıç, cephanelik, hizmet binaları, emanet odaları ve bir de camii bulunmaktaymış. Günümüzde bunlara ait tonozlu yapılar ve temel kalıntıları bulunmaktadır. Yıldırım Beyazıt 'ın yaptırdığı veya restore ettirdiği camiinin yeri belli değildir.

Dışarıya bağlantı sağlayan basamaklı bir tünelin ağız kısmı Batı yönündeki alandadır ve içerisi taş ve molozlarla doldurulmuştur. Evliya Çelebi' nin "Ceylan Yolu" dediği bu tünelde 362 basamak olduğu kayıtlarda geçmektedir.

Kale duvarları incelendiğinde Bizans, Selçuklu ve Osmanlılara ait izler görmek mümkündür. Güney yönünde, ayakta kalabilmiş büyük burçlardan birinin duvarında, taştan yapılmış Müslüman mezar sandukaları yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu sandukalar Melik Ahmet Gazi'nin ölümünden yararlanarak, Tokat 'ı Türklere geri alan Kir Aleks'i'nin acele yaptırdığı onarımlar sırasında kullanıldığı tahmin edilmektedir. Türklere de aynı şekilde Hristiyan mezar taşlarıyla çeşitli onarımlar yapmışlardır.

Kalenin Güney kapısında çok eski çağlarda yaşamış olduğu kabul edilen Galatlar 'dan kaldığı tahmin edilen bir kaya mezarı bulunmaktadır. Mezarın ağızında bir kolon bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki mezar biri büyük iki hücreden oluşmaktadır.

BÖLÜM.2 MANİLER HAKKINDA GENEL BİLGİ

"Halk şiirinde "mani" ve "koşma" tipi olarak iki ana biçim vardır. Aslında az sayıda olan öteki biçimler, bu iki ana biçimden çıkmıştır. Dizelerin kümelenişi, dizelerin hece sayısı ve uyak düzeni bakımından özellik gösterenler "biçim", biçimi ne olursa olsun konu bakımından benzerlerinden ayrılanlar da "tür" adı altında toplanmıştır."¹⁵

Mani, halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Anonim halk şiirinin en yaygın türüdür. Yedi heceli ve dört mısralı tek kıtadan meydana gelir. En büyük özelliği tek dördlükten oluşması ve kafiye düzeninin öteki türlere uymamasıdır.

2.1. KELİMENİN ASLI

Ahmet Vefik Paşa' dan bugüne kadar manilerin şekil ve mahiyeti hakkında bilgi verenlerin büyük kısmı Türkçemizdeki mani kelimesini Arapça veya Acemce kelimelere benzeterek bu dillerden alındığını ileri sürmüşlerdir. Fakat bu benzetme manaca değil de söyleyiş tarzından ileri gelmektedir.

Halbuki; halk edebiyatımızda yaşamakta olan milli nazım şekillerinden Türkü, Türkmani, Varsağı, Bayatı gibi isimler vardır ki söylendikleri Türk kabilelerinin isimlerine göre ad almışlardır. Buna göre bu isimler; Türk , Türkmen , Varsak, Bayat kelimelerinin sonuna nisbet eki dediğimiz (-ü, -i, -ı) harfleri gelerek oluşmuşlardır. Buna göre Türkü Türkülere, Türkmani Türkmenlere , Varsağı Varsak Türklerine ve Bayatı da Bayatlılara ait demektir.

Mani kelimesi ise ; (Man) kelimesinin sonuna (-i) nisbet ekinin gelmesiyle oluşmuştur. (Man) kelimesi bize yabancı bir kelime değildir. "Adam, soy, sop"¹⁶ manalarına gelmektedir. Koca-man koca adam , şiş-man

¹⁵ Dilçin Cem, "Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi",TDK Yay., Sevinç Basımevi, Ankara 1983, s. 279.

¹⁶ Sami, Şemsettin "Kamus-u Türki", s. 1262.

şiş adam, kara-man kara adam ya da kara soy, Türk-men Türk adam ya da Türk soy demektir.

Yukarıda saymış olduğumuz örneklerden Türkmen'i ele alalım. Türkmen ; Türk boylarından birinin adıdır. Sonuna (-i) nisbet eki olarak Türkmani şekliyle Türk adamına , Türk soyuna ait manası çıkıyor ki bir Türk deyişinin ismi oluyor.

Yukarıda göstermiş olduğumuz örnekte Türk Edebiyatı ' nazım kurallarına uygunluğu ve aşağıda göstereceğimiz kelimenin tarihi eskiliği göz önünde bulundurularak diyebiliriz ki mani ; ne Arapça ne Acemce ne de başka bir milletin dilinden alınmış bir kelime değil öz be öz Türkçe bir kelimedir.

2.2. KELİMENİN ESKİLİĞİ

"Halkımızın arasında çok geniş bir yayılma sahası bulan bu küçük şiir damlalarının kökü ta Türklerin ana yurdu Orta Asya'ya kadar uzanır. Türklerin İslamiyeti kabul etmeden önce maniyi bildikleri ve kullandıkları anlaşılmaktadır. Mani tam manasıyla halk şiiridir. Kimler tarafından söylendiği ve yazıldığı bilinmemektedir. Bazı derviş şairlerle saz şairlerinin mani tarzında deyişleri vardır. Bunların en eskisi 13. yy'da yaşayan Şeyyad Hamza 'ya ait olanlarıdır."¹⁷

"...İslamlık öncesi Türk Edebiyatında da gördüğümüz eski milli bir şekildir. Hece vezninin yedili bir kalıbıyla söylenir. Kafiyeleşimi bakımından (İran kaynaklı bir şekil olan) Rubai 'ye benzer 14. ve 15. yy şairlerimizin divan şiirine kattıkları bir nazım şekli olan Tuyuğ 'un da maniden geliştiği sanılmaktadır."¹⁸

¹⁷ "Maniler", Güvercin Kitaplar Şiir Serisi = 18, Emek Basımevi, Ankara, 1953.

¹⁸ Kabaklı, Ahmet, " Türk Edebiyatı", Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Cilt 1, Baskı 9, s. 78, İstanbul 1994.

Mani kelimesine ilk defa en eski Türk Edebiyatı eserlerinden olan Dede Korkut hikayelerinde “Koçun Türküsünün manisini ver” ve Yunus Emre’de ise ;

“Dilin ile şakırsın
Çok maniler okursun”

şeklinde rastlanılmaktadır.

17. yy saz şairlerinden ünlü Karaca Oğlan ;

“Karaca Oğlan der bir mani söyle
Ezelden kalmıştır bu kanun böyle”

şekilde “mani” yi kullanmış ve

“Fisebilullahtır Veysi nidası
Tebrizi sözleri bir hoşça mani “

şeklinde de Aşık Ömer’in Şairname ’sinde mani kelimesine rastlanılmaktadır.

18. yy ortalarında yaşayan Koruağasızade Esat o devrin maruf musikişinaslarından Cevri hakkında yazdığı bir manzumede ;

“Gah şarkı okuyup gah mani
Gah Türkü-i gahi Türkmani
Ger sefa ile okursa beste
Bülbülü eylerdi dem beste”

şeklinde rastlanılmaktadır.

19. yy divan edebiyatı şairlerinden Sünbülzade Vebî’nin Sühan redifli meşhur kasidesinde bile ;

“Kimi mani kimisi vadi-i Türkmani ’de
Karaoğlan Kayabaşı’sı yelallay-i sühan”

diye kullanıldığına rastlanılmaktadır.

“Anlam bakımından mani bir bütündür. Manilerin ilk iki dizesi, uyağı doldurmak ya da temel düşünceye bir giriş yapmak için söylenir. Genellikle asıl söylenmek istenen düşünceyle anlam yönünden ilgisi pek yokmuş gibi görünse de konuya bağlı olarak yorumlanabilir. Üçüncü dizinin serbest

olması mani söyleyene kolaylık sağlar. Temel duygu ve düşünce son dizede ortaya çıkar. ¹⁹

Dört mısralı manilerin kafiye düzeninde birinci, ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı, üçüncü dize ise serbesttir. (a a x a)

Örnek:

Ay doğdu öze düştü	a
Çifte ben yüze düştü	a
Elin yarı yanında	x
Ayrılık bize düştü	a

Ay gitti batar şimdi
Yar gitti yatar şimdi
Leyla pazara varmış
Mecnun can satar şimdi

Maniye melez derler
Dillerde çerez derler
Eşinden ayrılana
Yana yana gez derler

Dört mısralı manilerde yukarıdaki kafiye düzeninden başka birinci ve üçüncü dizeler serbest, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı manilerde vardır. (x a x a).

Altın peştemalını	x
Kondu dallar üstüne	a
Sen orda ben burada	x
Kaldık yollar üstüne	a

¹⁹ Dinçer, Doç. Zeynep, İ.T.Ü. T.M.D.K., "Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları.", 1997.

"Anlamalı bir dize ya da uyak bulanamadığı durumlarda, birinci dizede, anlamalı bir sözcüğün hitap biçiminde yinelenmesiyle dize doldurulur ya da türlü çağrışımlar yaratabilecek uydurma bir sözcükle uyak sağlanır. Aşağıdaki manilerin birinci dizelerinde, maninin girişinde anlamsız sayılabilecek sözcükler kullanılarak ölçü doldurulmuştur."²⁰

Gidene bak gidene
Güller sarmış dikene
Mevla sabırlar versin
Gizli sevda çekene

Le beni eyle beni
Elekten ele beni
Alacaksan al artık
Düşürme dile beni

Aşağıdaki manide de "pirince" ve "girince" sözcüklerine anlamsız bir sözcük olan "birince" uyak yapılmıştır.

Hey birince birince
Kaşık saldım pirince
Bir incecik ter bürür
Yar kapıdan girince

²⁰ Dilçin, Cem, "Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi", TDK Yay., Sevinç Basımevi, Ankara 1983, s. 280.

2.3. VEZİN

Maniler, yedi sayılı hece vezni ile söylenmiştir. Hece vezninin gereği olarak ilk mısra ne şekilde başlamışsa diğer mısralarda o şekilde devam eder. Yani ilk mısra duraksız ise diğer mısralarda duraksız, ilk mısra duraklı ise diğer mısralarda aynı duraklı olarak söylenmiştir.

"Metinlerin büyük bir kısmı hece vezninin kalıplarından;

Dereler buz bağladı
Avcılar iz bağladı
Beni bir gelin vurdu
Yaramı kız bağladı

parçasında olduğu gibi doğrudan doğruya (7)'li,

A benim aç gözlerim
Yare muhtaç gözlerim
Geçti güzel kervanı
Oturdum baş gözlerim

dörtlüğündeki gibi (7)'li veznin (4-3),

Bir dalda iki kiraz
Biri al biri beyaz
İlahi kadir Mevlam
Güzeli güzele yaz

manisinde de (3-4) ve

Kayalar karda kaldı
Bülbüller zarda kaldı
Gönül kapısı kitli
Anahtar yarda kaldı

Metninde ise (5-2) durguya ayrılarak söylendiği görülüyorsa da; ilk iki şekilde olanlara sık, sonuncuya seyrek olarak tesadüf edilmektedir.”²¹

“Halk arasında "mani söylemek" için "mani yakmak", "mani düzmek", "mani atmak" gibi deyimler kullanılır. Mani söyleyenlere de "manici", "mani yakıcı", "mani düzücü" gibi isimler verilir. Maniler, kendilerine özgü bir ezgi ile bestelenerek okunur. Türk halkı arasında mani söylemek bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle Anadolu'da kızlar ve kadınlar arasında "mani söyleme geleneği" çok yaygındır. Maniler türküler gibi yanık ve acıklı değildir. Nükteli, şen ve hafif temalar işlenir. Bunların yanı sıra "Ramazan manileri" gibi yalnız şakayı ve güldürmeği amaçlayan manilerde vardır.”²²

Örnek:

İnleyim dinle gönül
Dinleyim inle gönül
İmil imil yanalım
Senin derdinle gönül

Keten gömlek beden dar
Beni koyup giden yar
Sen bana kıymaz idin
Sana bir öğreten var

²¹ Eset, Niyazi, "Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler", Ankara Halkevi Neşriyatı Dil ve Edebiyat Şubesi, Zerbamat Basımevi, s. 8-9, Ankara, 1944.

²² Dilçin, Cem, "Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi", TDK Yay., Sevinç Basımevi, Ankara 1983, s. 280.

Sabah oldu uyan yar
Misk anbere boyan yar
Yastık seni incitir
Gel göğsüme dayan yar

Akşam oldu bize gel
Gözlerini süze gel
Bir eline bade al
Bir eline meze gel

Dağlar başın kar aldı
Gül etrafın har aldı
Ecele borçlu kaldım
Bir canım var yar aldı

İpek yorgan düreyim
Aç koynuna gireyim
Açıldıkça ört beni
Var olduğun bileyim

Akşamlar olmasaydı
Badeler dolmasaydı
Yar koynuma girince
Hiç sabah olmasaydı

Bahar gördüm yaz gördüm
Güzel gördüm naz gördüm
Her tarafı dolaştım
Senin gibi az gördüm

Ay doğar ayazlanır
 Gün doğar beyazlanır
 Mahmur gözlü sevdiğim
 Uyanmaya nazlanır

Su gelir deste gider
 Ayrılır dosta gider
 Gurbet yansın yıkılsın
 Sağ gelen hasta gider

Akşam arada kaldı
 Fitol yarada kaldı
 Gl yzlm kömür gözlüm
 Acep nerede kaldı

Bahçenizde dut var mı
 Havada bulut var mı
 Ben yarimi kaybettim
 Bulmaya mit var mı

Bir mendil işle yolla
 Ucu gümüşle yolla
 İçine beş elma koy
 Birini dişle yolla

Sunam sese mi geldin
 Kadem basa mı geldin
 Sağlığımda gelmesin
 ldm yasa mı geldin

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerin haricinde dize sayısı dörtten fazla olan maniler de vardır. Bu türlü manilerin, genellikle birinci dizesinin

hece sayısı yediden azdır. Dize sayısı dörtten çok olan manilerin uyak düzeni de değişiktir. Bunların içerisinde beş dizeli manilerin uyak düzeni (a x a x a) şeklinde iken altı ve altıdan çok dizeli manilerin uyak düzeni (a a x a x a x a) şeklindedir.

Örnek:

5 dizeli mani:

Karaca	a
Aldım aşkın tüfeğin	x
Vurdum birkaç Karaca	a
Dünyada bir yar sevdim	x
Kaşı gözü karaca	a

6 dizeli mani:

Gülerler	a
Gümüş kollar gül eller	a
Yiğit aşka düşünce	x
Söyletirler gülerler	a
Bahçivanca bahtım yok	x
Sümbül okşar gül eller	a

7 dizeli mani:

Karadan	a
Yarım gider gemiyle	x
Ben giderim karadan	a
Ciğerim göz göz oldu	x
Görünmüyor karadan	a
Hak beni ayırmazın	x
Kaşı gözü karadan	a

8 dizeli mani:

Yayılan	a
Ya şah-maran ya yılan	a
Zülûf müdür kahkûl mü	x
Ak gerdana yayılan	a
Yar bana bir ok vurdu	x
Elindeki yayılan	a
Sıtkını bütün eyle	x
Hoş geçin Mevlayılan	a

9 dizeli mani:

Güldüğümü	a
Vardım yarin başına	x
Çözülmiş gül düğümü	a
Felek bir sille vurdu	x
Şaşırdım bildüğümü	a
Ey felek çok mu gördün	x
Bir kere güldüğümü	a
Hakk'a geçeydi niyaz	x
Dilerdim öldüğümü	a

10 Dizeli mani:

Kararsın	a
Bulut gökte kararsın	a
Ne büyüsun ne küçük	x
Tamam bana karsın	a
Gündüz gelme gece gel	x
Bekle sular kararsın	a
Sarılalım yatalım	x
Düşman bağı kararsın	a
Atma kulun yabana	x
Bir gün olur ararsın	a

14 Dizeli mani:

Dağıdır	a
Sayda gelmez dağıdır	a
Gelse yarım yanıma	x
Cümle gamın dağıdır	a
Vur külüngün Şirin'im	x
Sinem Ferhad dağıdır	a
Dilin bülbül yüzün gül	x
Sinen cennet bağıdır	a
Ak gerdanın üstüne	x
Siyah zülfün dağıdır	a
Bir kez yüzüme girmez	x
Ettiği göz dağıdır	a
Sensiz şeker yiyemem	x
Kuzum bana ağu'dur	a

2.4. YAPILARINA GÖRE MANİ ÇEŞİTLERİ

Maniler birinci dizelerindeki hece sayısının eksik olması, dize sayısı ve uyaklarının cinaslı olmasına göre ad alırlar.

2.4.1. Düz Mani :

Yedişer heceli ve dört dizeden oluşmuş, kafiyeleri çoğu kez cinassız olan manilerdir. Cinaslı olanları yok denilecek kadar azdır.

Örnek:

Bahçede hanımeli
 Derdinden oldum deli
 Alemde hüner odur
 Sevmeli sevilmeli

2.4.2. Kesik Mani :

“İlk mısrada vezin (3,4,5,6) hecelidir. Uyaklarda cinaslar tam ya da yarımdır, mısra sayısı 4 ile 14 arasında değişir. Bu tür manilere genellikle Urfa yörelerinde “kesik mani” adı verilir. Diyarbakır yöresinde ise “Hoyrat” diye anılmaktadır.”²³

“Birinci dize cinaslı uyağı oluşturan sözcüktür. Bu sözcük ya da söz öbeği, anlamlı da olsa düşünceye bir giriş ve uyağa başlangıç niteliğinde olduğundan maninin yapısında ve anlamında bir aksaklığa yol açmaz”²⁴

Kesik manilerde anlam birimi beyittir. Yani, her beyitin anlamca öteki beyitlerle bir ilgisi yoktur. Aradan bir beyit çıkarılmasıyla maninin yapısında ve anlamında bir bozukluk meydana gelmez. En az dört ve en çok onsekiz mısralıdır. Bu tip manilerde iki tip kafiye düzeni görülmektedir.

Örnek:

Böyle bağlar	a
Yar başın böyle bağlar	a
Gül açmaz bülbül ötmez	x
Yıkılsın böyle bağlar	a
Sarardı	a
Bağda güller sarardı	a
Sen benim namert kolum	x
Ne güzeller sardı	a
Güzel çünkü derdin yok	x
Niçin benzin sarardı	a

²³ Göksu, Hasan, “Manilerimiz”, Milliyet Yayınları, s. 14-15, Ekim 1970.

²⁴ Dinçer, Doç. Zeynep, İ.T.Ü. T.M.D.K., “Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları.”, 1997.

Sürüne	a
Çünkü çoban değilsin	x
Arkandaki sürü ne	a
Ben bir körpe kuzuyum	x
Al kat beni sürüne	a
Beni böyle yandıran	x
Yüz üstüne sürüne	a
Asılmayan	a
Hüsnüne mağrur olma	x
Topraktır asıl mayan	a
Kement eyle zülfünü	x
Kör olsun asılmayan	a

Kesik manilerde birinci sıra 7 heceli olursa "doldurmalı kesik mani" ya da "ayaklı mani" denilir. Doldurma ilk dizeye getirilerek yapılır ve maninin uyağı belirtilir.

"Doldurma çeşitleri 100-150 arasındadır. Bunlardan müşterek olan ve bolca kullanılanlar şunlardır :

1)	vâr geç gönül	2)	öter bülbül	bülbül derler
	vaz geç gönül		göçer bülbül	bülbül ağlar
	gel geç gönül		söyler bülbül	bülbül aşık
	göçer gönül		öt bülbül	bülbül bekler
	geçti gönül		öte bülbül	
	göç gönül		konar bülbül	
	göçer gönül		söyler bülbül	
	geçer gönül			
	geçmez gönül			

3)	elli senden
elli sizden
elli saydım
elli yüz
ellidir	4)	sular çoşar
sular gelir
sular akar
sular gelsin
sular çoşsun
su geldi
su çoşkun
su çoşar	akar sular
çoşkun sular
çağlar sular
5)	gür bir afet
geçer bir afet
geçer güzel
geç güzel
geçe ömrüm
geçer ömrüm
konar baykuş
konar bahar
bulut geçer
bulut gökte			

diğerleri seyrek olarak kullanılan giyme kara, bir ay doğar, yıldır geçer, karanfilim, seller yarmış...gibi çeşitlidirler. Dört mısralı metinlerde bu doldurmalarından bir kısmı görülmekle beraber ayrıca; aşık der, aşık der ki, aşıklar, azizim, meylim okur, baba der, naçar...gibi kelimeler bolca kullanılmaktadır.”²⁵

²⁵ Eset, Niyazi, “Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler”, Ankara Halkevi Neşriyatı Dil ve Edebiyat Şubesi , Zerbamat Basımevi, s. 13-14, Ankara, 1944.

İlk dizeye "adam aman" doldurma söz grubu getirilerek söylenen maniler çoğunlukla İstanbul Manileridir ve de İstanbul Meydan Kahvelerinde söylenir.

Örnek:

Ah o beni o beni
Kahkül örtmüş o beni
Ben yarimi unutmam
Unutsa da o beni

Ah demedi demedi
Elinde gül demedi
Ben nasıl güleceğim
Yar bana gül demedi

Adam aman çe midir
Nefesin gül kokuyor
İçerin bahçe midir
Beni baştan çıkaran
Yarimin perçe midir

Adam aman kuleden
Ses geliyor kuleden
O kaş o göz değil mi
Beni sana kul eden

Adam aman kuzusu
 ay kuru eşme kuru
 Nerden içsin kuzusu
 Beni yakıp bitiren
 Bir ananın kuzusu

Adam aman nem alır
 Yatma, güzel toprakta
 Mah cemalin nem alır
 Gökten Azrail inse
 Candan başka nem alır

2.4.3. Yedekli (Artık) Mani :

Dört dizeli genel tipte olan maniye, aynı uyakta olan iki mısranın daha eklenmesiyle oluşan altı mısralı manilerdir. Bu tip manileri dize sayısı altı olan kesik manilerden ayıran özelliklerin başında, ilk iki mısra kesik manideki gibi anlamsız değildir. Artık olan son iki mısra maninin anlamını pekiştirmekle beraber bu tip artık manilerde genellikle cinaslı uyak kullanılmaz.

Örnek:

Kaşların keman senin	a
Bakışın yaman senin	a
Ne hain yar imişsin	x
Elinden aman senin	a
Cefaların ben çektim	x
El sürer safan senin	a

Bu gün cuma günleri
Arşa çıkar ünleri
Sağ yanında benleri
Sol yanında gülleri
Ömürden mi sayalım
Yarsız geçen günleri

Derdim beller gibi
Söylemem eller gibi
Kalbimin hüznü var
Yıkılmış eller gibi
Gözlerimden yaş akar
Bulanmış seller gibi

Ağlarım çağlar gibi
Derdim var dağlar gibi
Ciğerden yaralıyım
Gülerim sağlar gibi
Her gelen bir gül ister
Sahipsiz bağlar gibi

İlkbahara yaz derler
Şirin söze naz derler
Kime derdim söylesem
Bu dert sana az derler
Kendin ettin kendine
Yana yana gez derler

2.4.4. Deyiş (Karşılıklı) Mani :

"İki kişinin karşılıklı olarak söyledikleri manilere "deyiş" adı verilir. Bunlar, sorulu cevaplı biçimde düzenlenir. Böyle manilerde kimi zaman maninin, kimin ağzından söylediği belirtilir."²⁶

Örnek:

Ağa Adilem sen na-çarsın
İnci mercan saçarsın
Dünya deniz olunca
Gülüm nere kaçarsın

Adile Ağam derim na-çarım
İnci mercan saçarım
Dünya deniz olunca
Ben kuş olup uçarım

Ağa Adilem sen na-çarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben bir şahin olunca
Yavrum nere kaçarsın

Adile Ağam derim na-çarım
La'l ü gevher saçarım
Sen bir şahin olunca
Ben yerlere kaçarım

²⁶ Dilçin,Cem, "Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi", TDK Yay., Sevinç Basımevi, s. 287-288-289,

Ağa Adilem sen na-çarsın
 La'l ü gevher saçarsın
 Ben Azrail olunca
 Kuzum nere kaçarsın

Adile Ağam derim na-çarım
 İnci mercan saçarım
 Sen Azrail olunca
 Ben cennete kaçarım

Kimi deyişler de soru-cevap biçiminde düzenlenmez. Bunlar belirli bir konu üzerine söylenir. Böyle manilerde, genellikle konu ile ilgili bir sözcük ya da söz öbeği her manide yinelenir. Aşağıdaki deyişde "Ay doğar" sözü her maninin birinci dizesinin başında yinelenmiştir.

Örnek:

Ay doğar gediğinden
 Tanırım giydiğinden
 Canım ol yare kurban
 Dönme dediğinden

Ay doğar ayazlanır
 Gün doğar beyazlanır
 Şu Bolu'nun kızları
 Hem gelir hem nazlanır

Ay doğar batar şimdi
 Işığı tutar şimdi
 Yarimin kölesiyim
 Dilerse satar şimdi

Ay doğar minareden
 Ölüüm bu yareden
 Benim yarimi gönder
 Yeri göğü yaradan

Ay doğar sini gibi
 Sallanır selvi gibi
 Yarin kokusu gelir
 İlkbahar gülü gibi

Ay doğar aşmak ister
 Al yanak yaşmak ister
 Şu benim deli gönüm
 Yare kavuşmak ister

Kimi saz ve tekke şairlerince söylenmiş maniler de vardır. Bu manilerin birinci dizelerinde şair mahlasını söyler.

Örnek:

Hatayim hal çağında
 Hak gönül alçağında
 Bin Kabe'den yeğrektir
 Bir gönül al çağında (Hatayi)*

Muhyiddinem bir sözüm
 Bir savtım bir avazım
 Çağırın hem işiten
 Cümlede gören gözüm (Muhyiddin)**

* Hatayi = Yavuz Sultan Selim Han'a yenilen İran Şah'ı Şah İsmail (1486-1524)'in kendisi.

** Muhyiddin = Muhyiddin Arabi (Muhammed bin Ali Tai Hatemi Mursi) (Mürsiye (EndülüS)1165-Şam 1260) Mutasavvıf, Alim, Şair, Vahdet-i vücud düşüncesinin en büyük temsilcisidir.

Kasımiyem yareli
 Bağrımı yar yar eli
 Derdime em oldu yar
 Der-gahına varalı (Kasımi)*

2.5. MANİLERDE KONULAR

Dört ve daha fazla mısralı manilerde ilk iki mısra daima başlangıç olup, asıl anlatılmak istenilen fikir ve mana dört mısralı manilerin son iki mısrasında, dörtten fazla mısralı manilerin ise her beyitinde anlatılmaktadır.

Sevgiyi anlatmayan mani düşünülemez. Bunun yanı sıra şaka, hafif hiciv, kin ve nefreti anlatan fikirler de anlatılmaktadır.

Maniler, yapısı gereği toplumsal olaylara değinmez. Konulara derinlemesine girmeden sevgiyle ilişkileri ince ve zekice anlatır.

Konu bakımından manileri aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz :

- Niyet, fal veya yorum manileri
- Sevda manileri
- İş manileri
- Bekçi ve davulcu manileri (bunlar sekiz heceli kalıpla söylenir)
- Düşün manileri
- Atışma manileri
- Aşık-hikayecilerin söylediği maniler
- İstanbul meydan kahvelerinin cinaslı manileri

* Kasımi (Seyyid) = Şair (Kerkük XIX. yy.). Hayat hakkındaki bilgiler şiirlerinden çıkarılıyor. Kerkük 'de yaşadı, marangozdu. Tasavvufi tarafı var, fakat bağımsız kaside, tarih ve rubailerden oluşan Divan'ı, Fuzuli ve Nesimi tesiri fazladır.

- Mektup manileri
- Gurbet manileri
- Asker manileri
- Ramazan manileri
- Aşk ve iffet manileri
- Vatan sevgisini anlatan maniler
- Ölüm manileri (ağıt)
- Kına gecesi manileri
- Gelin-kaynana manileri
- Bayram manileri
- Bilmece manileri

Toplumumuzda mani söylemek gelenek halindedir. Düğünde, ölümden, ayrılıkta, buluşmada, gurbette, sevinçte, üzüntüde, sözün kısası hayatın bütün olayları karşısında akla gelen ilk anlatılır yolu; manidir. Maniler, öteki halk şiiri türleri gibi özel bir ezgi ile söylenir.

Maninin günümüzde en canlı olarak yaşadığı yerler Kerkük bölgesiyle yukarı doğu illerimiz, İç Anadolu illerimiz ve çevresi olduğu söylenir.

Maniye çeşitli Türk kavimlerinde değişik adlar verilmiştir. Anadolu Türkleri "Mani", Irak Türkleri "Horyat", Azerbeycan Türkleri "Bayatı", Kazak ve Kırgız Türkleri "Aytipa, Kayım, Öleng", İstep ve Kırım Tatarları "Çing, Çink", Özbek Türkleri "Aşule, Koşuk", Türkmenler "Türkmani", Varsak Türkleri "Varsağı" adlarını kullanırlar.

BÖLÜM .3 TOKAT MERKEZ KÖYLERİ MANİLERİNİN İNCELENMESİ

Tokat Halk Edebiyatı 'nı incelediğimizde manilerin büyük bir yer kapladığı görülmektedir. Tokat , toplumsal olarak kapalı bir yapıya sahiptir. Bunun içindir ki insanlar duygu ve düşüncelerini karşılıklı olarak oturup da dile getiremezler. İnsan psikolojisinde; "insanların duygu ve düşüncelerini birilerine aktarma hissi" vardır. Tokat insanı da bu duygu ve düşüncelerini maniler aracılığıyla getirmişlerdir.

Tokat 'ta maniler genellikle kadınlar tarafından söylenmektedir. Kadınlar düğünde ve kına gecelerinde oynayıp eğlenirken manili Türkülerle oynamışlar, maniler ile ağlamışlar, sevgi ve hasretlerini maniler ile dile getirmişlerdir.

Tokat merkez köylerinde yaptığımız araştırmalar ve incelemeler sonunda okunan manileri şu başlıklar altında toplayabildik :

- Seveda manileri
- İçinde "Tokat " kelimesi geçen seveda manileri
- Tokat kalesinden esinlenerek söylenen seveda manileri
- Gurbet manileri
- Mektup manileri
- Asker manileri
- Ramazan manileri
- Gelin-kaynana manileri
- Bilmece manileri
- Düğün (kına gecesi) manileri

3.1. SEVDA MANİLERİ

Tokat merkez köylerinde sevda manilerine çokça rastlanılmaktadır. Sevda manilerinde genel tema adından da anlaşılacağı gibi sevgidir. İnsanlar sevgililerinin yüzlerine karşı söyleyemedikleri duygularını, maniler aracılığıyla, dolaylı yoldan dile getirmişlerdir. İnsanlar, manilerinde sevgili ismi belirtmemiş onun yerine doğadan bir nesne kullanılmıştır. Bu nesnelere bazen bir gül, bazen bir çiçek, bazen bir meyve bazen de bir kuş olmuştur.

Örnek:

"Pencereden ben bakmam

Gül üstüne gül takmam

Ben benzer yar için

Elime kına yakmam

Madımak biter oldu

Dağları tutar oldu

Gül yüzlü sevdiceğim

Ayrılık yeter oldu

Madımak bittimola

Yolları tuttumola

Ela gözlü sevdiğim

Beni unuttumola

Dağların ardı badem

Sarardı rengin neden

Gözlerim yollarını

Ne gelen var ne giden

Armut daldan düşer mi
 Karıncalar üşer mi
 İkimizde küçüğüz
 Acep nikah düşer mi

Dut ağacı düzdedir
 Dalı öte yüzdendir
 Yar mendilin yitirmiş
 Aramasın bizdedir"²⁷

"Yüsekten indim ancak
 Boşuna sevdim ancak
 Ne kız oldum ne gelin
 Ateşe yandım ancak

Dağlar duman oldu gel
 Gönülüm düşman oldu gel
 İki gün vade verdim
 Bir yıl tamam oldu gel

Gara koyun terlidir
 Gavurması derlidir
 Dul gişiye varan kız
 Olmaz ama dertlidir

Dağlar dağladı beni
 Gören ağladı beni
 Bir ayrılık bir ölüm
 Veren eyledi beni

²⁷ Gülsüm Aygün ile " Tokat manileri" hakkında 4.8.1997 tarihinde Tokat Bedirkale Köyünde yapılan görüşme.

Altın yüzük kaşıyam
 Ben kızların başıyam
 Bana fiat yetmiyor
 Hindistan kumaşıyam"²⁸

3.1.1. Yapılarına Göre incelenmesi

a) Düz Mani

"Madımak biter oldu
 Dağları tutar oldu
 Gül yüzlü sevdiceğim
 Ayrılık yeter oldu

Yüksekten indim ancak
 Boşuna sevdim ancak
 Ne kız oldum ne gelin
 Ateşe yandım ancak

Dut ağacı düzdedir
 Dalı öte yüzdedir
 Yar mendilin yitirmiş
 Aramasın bizdedir

Dağların ardı badem
 Sarardı rengin neden
 Gözlerim yollarını
 Ne gelen var ne giden"²⁹

²⁸ Fadime Şenol ile "Tokat manileri" hakkında 4.8.1997 tarihinde Tokat Bedirkale köyünde yapılan görüşme.

²⁹ Kamer Uludağ ile "Tokat manileri" hakkında 6.8.1997 tarihinde Tokat Bedirkale köyünde, yapılan görüşme.

b) Doldurmalı Kesik Mani

Ne deyim ben ne deyim
 Hangi yoldan gideyim
 Yarimden haber geldi
 Gerisini nideyim

A kara kız kara kız
 Saçlarını tara kız
 Gönlüm sana takıldı
 Perçeminde ara kız

3.1.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a x a) Kafiyesine göre

Penceresi perdeli	a
Çiçek açmış zerdeli	a
Yeniden bir yar sevdim	x
Öncekinden zır deli	a

Bahçelerde sarmaşık
 Sarmadan oldum aşık
 Yar aklıma gelince
 Elimden düştü kaşık

Gökte uçan teyyare
 Benden selam o yare
 Benden ona fayda yok
 Bilsun başına çare

İnce çayır biçilmez
Su bulanık içilmez
Bana derler yardan geç
Yar tatlıdır geçilmez

b) (x a x a) Kafiyesine göre

Kolundaki saate	x
Durmuş diyorlar yarım	a
Seni sordum öğrendim	x
Sarhoş diyorlar yarım	a

Bahçeye biber ekdim
Ne zaman kızaracak
Şu senin deyyus kocan
Ne zaman zıbaracak

Oğlan adın İrecep
Muradına erecek
Babamın elini öp
Beni sana verecek

3.2. İÇİNDE "TOKAT" KELİMESİ GEÇEN SEVDA MANİLERİ

Bu tür manilerde, "Tokat " adı dile getirilerek Tokat 'a olan özlemler ve güzellikler anlatılmıştır. Ana tema da yine sevgi vardır. İnsanlar Tokat 'ı bazen sevgilileri yerine koymuşlardır.

Tokat kelimesinin geçtiği bu tür manilerde bazen Tokat 'ın yazmasından esinlenilmiş, bazen Tokat 'ın içinden geçmekte olup şehri ikiye bölen Yeşilirmak'tan esinlenilmiş, bazen Tokat 'ın taşlarından, bazen elmasından esinlenilmiştir.

Örnek:

"Altın yüzük var benim
Parmağıma dar benim
Şu Tokat'ın içinde
Kalem kaşlı yar benim

Oyalı yazma başında
Kalem oynar kaşında
Kız seni bekliyorum
Çeşmelerin başında

Köprünün altı tarla
Parla sevdiğim parla
Tagıp bastı geliyor
Beşliyi geri sakla

Tokat bağı üzüksün
 Yarım iki gözüksün
 Sanma seni unuttum
 Gece gündüz sözümsün"³⁰

"Tokat'ın mezerliği
 Taş biter üzerliği
 Hiç kimseye benzemez
 Yarimin güzelliği

Ay doğar sini gibi
 Sallanır selvi gibi
 Yar kokusu geliyor
 Tokat'ın gülü gibi

Tokat altı bağlarım
 Duman aldı dağlarım
 Ben yarimi yitirdim
 Gece gündüz ağlarım

Mani bilmem yüz atmış
 Güle zencefil katmış
 İnsanoğlu topraktan
 Seni nurdan yaratmış

Telgrafın telleri
 Pamuk gibi elleri
 Beni baştan çıkarın
 Tokat'ın güzelleri

³⁰ Mehmet Küçük ile "Tokat manileri" hakkında 7.6.1997 tarihinde Tokat Kömeç köyünde yapılan görüşme.

Ayva gelmez nar gelmez
 Ölüm bana ar gelmez
 Tokat'tan ayrı düştüm
 Yılların sonu gelmez"³¹

3.2.1. Yapılarına Göre incelenmesi

a) Düz Mani

"Tokat'a Paşa geldi
 Kunduram taşa geldi
 Bu ne kadar sevdymiş
 Genç yaşta başa geldi

Ay doğar sini gibi
 Sallanır selvi gibi
 Yar kokusu geliyor
 Tokat'ın gülü gibi

Mendilimi yaşladım
 Karalara bağladım
 Dağların ötesinden
 Tokat dedim ağladım

Bir su ver aşırmadan
 Doldurup taşırmadan
 Tokat'a bir kavuşsam
 Aklımı şaşırmadan"³²

³¹ Fitnat Turan ile "Tokat manileri" hakkında 7.6.1997 tarihinde Tokat Kömeç köyünde yapılan görüşme.

³² Emine Kılıç ile "Tokat manileri" hakkında 9.7.1997 tarihinde Tokat Karakaya köyünde yapılan görüşme.

3.2.2. Kafiyelerine Göre incelenmesi

a) (a a x a) Kafiyesine göre

"Tokat'ın gedikleri	a
Şekerdir yedikleri	a
Hiç aklımdan gitmiyor	x
O yarin dedikleri	a

İndim derede durdum
 Bıçağıma pul vurdum
 Şu Tokat'ın içinde
 Ben bir kıza vuruldum

Tokat'ın altı bağlar
 Bağlarda bir kız ağlar
 Dedim niçin ağlarsın
 Dedi zamandır çağlar

Seherde girdim bağa
 Gül sarılmış yaprağa
 Tokat'tan yar sevmeden
 Nasıl girem toprağa³³

b) (x a x a) Kafiyesine göre

"Altın yüzük yaptırdım	x
Tokat ustalarına	a
Doktor rapor vermiyor	x
Gönül hastalarına	a

³³ Selahattin Adıgüzel ile "Tokat manileri" hakkında 2.12.1997 tarihinde Tokat'ta yapılan görüşme.

Şu Tokat'ın yolları
 Dönüm gidiyor dönüm
 Eski yari görünce
 Gönlüm gidiyor gönlüm"³⁴

3.3. TOKAT KALESİ'NDEN ESİNLENEREK SÖYLENEN SEVDA MANİLERİ

Bazı sevda manilerinde insanlarımız ünlü Tokat kalesinden esinlenmişlerdir. Bu tür manilerde Tokat kalesi ya sevgilinin yerini almış ya da kalenin bir özelliğinden bahsedilerek mani dile getirilmiştir.

Çoğunda direkt olarak "Tokat kalesi" sözü kullanılmamış kısaca " kale" kelimesi kullanılmıştır.

Örnek:

"Şu Tokat'ın kalesi
 Oldum yarin kölesi
 Çektiğim acıların
 Yüreğini delesi

Kalenin ardı kamış
 Yarım selam yollamış
 Selamını almadım
 Kendi niye gelmemiş

Kale kaleye karşı
 Atma kaleye taşı
 Sen ordan çık ben burdan
 Dosta düşmana karşı

³⁴ Kezban Ercan ile "Tokat manileri" hakkında 9.6.1997 tarihinde Tokat Karakaya köyünde yapılan görüşme.

Kale kaleye karşı
Kaleden alma taşı
Sen ağaç gölgesinde
Ben yandım güne karşı

Kale kaleye karşı
Kalenin dibi çarşı
Benim bir sevdiğim var
Siyah dalgalı saçlı

Kale kaleye karşı
Kalenin dibi çarşı
Yarım çıkmış geliyor
Dosta düşmana karşı"³⁵

³⁵ Altınok, Cevat'ın yayınlanmamış derleme notları.

3.3.1. Yapılarına Göre incelenmesi

a) Düz Mani

"Kaleden indim atlı
Elimde yeşil saplı
Yarım sana geleceğim
Yollar karlarla kaplı

Kale kaleye bakar
Kaleden kanlar akar
İki gözümde biri
Daim güzele bakar

Kale bendi su bendi
Su geldi lülelendi
Eğil bir yol öpeyim
Barhanem şeritlendi"³⁶

3.3.2. Kafiyelerine Göre incelenmesi

a) (a a x a) Kafiyesine Göre

"Kaleden indim ancak	a
Elimde yeşil sancak	a
Ne gelin oldum ne kız	x
Ateşe yandım ancak	a

³⁶ Ayşe Gülbeyaz ile "Tokat manileri" hakkında 15.8.1997 tarihinde Tokat Aktepe köyünde yapılan görüşme.

Kale bir beden olsa
 Yare bir giden olsa
 Yar diye güvendiğim
 Bari bir adam olsa

Kalenin burcu muyum
 Dil bilmez Gürcü müyüm
 Gözün kör olsun felek
 Gürcü'nün harcı mıyım³⁷

3.4. GURBET MANİLERİ

Tokat merkez köylerinde konu itibariyle sevda manilerinden sonra en çok rastlanan mani türü " gurbet manileri" dir.

Tokat sanayi olarak gelişmemiş yerleşim yerlerinden bir tanesidir. Geçim kaynağı genel olarak tarım ve hayvancılıktır. Tarım alanlarımız genel olarak dağlıktır. Onun için bu kısımlarda verim de pek yoktur. Bunun yanı sıra ovalık ve sulak olan alanlarımız da vardır ki buraların verim oranı daha iyidir. Fakat miras dolayısıyla aile başına düşen tarım alanları, gün geçtikçe azalmaktadır. Hayvancılık ise bilindiği gibi hem zor hem de maddi olarak pek kazandırmamaktadır. Bu sebeplerden dolayıdır ki insanlar geçinebilmek için büyük şehirlere gitmişlerdir.

Bu sebepten dolayı Türk Halk Edebiyatı manilerinde olduğu gibi Tokat Halk Edebiyatı manilerinde de " gurbet manileri" doğmuştur. İnsanlar gurbete çalışmaya giden oğulları, kardeşleri ve en önemlisi sevdikleri ve sevgilileri için gurbet manilerini söylemişlerdir.

Bu tür manilerde temel olarak hasret duygusu, özlem ve sevgi duygusu işlenmiştir.

³⁷ Yılmaz Hancı ile "Tokat manileri" hakkında 22.8.1997 tarihinde Tokat'ta yapılan görüşme.

Örnek:

“Elmayı dalda koyan
Gözümü yolda koyan
Ölmesinde sürünsün
Beni bu derde koyan

Hastalandım kar gelmez
Ayva gelmez nar gelmez
Gözlerim yolda kaldı
Ecel gelmez yar gelmez

Ayva gelmez nar gelmez
Ölüm bana ar gelmez
Tokattan ayrı düştüm
Yılların sonu gelmez

Ay aşmaz bulut aşmaz
Ay buluta karışmaz
Benim yarım burda yok
Bana gülmek yaraşmaz

Havada uçan kuşlar
Kanadın açan kuşlar
Yarime selam götür
Üstümden geçen kuşlar

Dağında gül bitmez mi
Bağda bülbül ötmez mi
Hiç insafın yok senin
Bu ayrılık yetmez mi”³⁸

³⁸ Acaralı Murat ile “Tokat manileri” hakkında 15.7.1997 tarihinde Tokat’ta yapılan görüşme.

Elinde ayna tarak
Gel etme bize varak
Haftada konuşurken
Yıldızdan olduk ırak

Elinde bir tel iplik
Böyle miydi yiğitlik
Ne böyle sevda çektim
Ne böyle hasretlik

İraftaki siniler
El değmeden iniler
Gurbetteki yarimin
Kulakları çiniler

İstanbul'da bir kuş var
Kanatında gümüş var
Gitti yarım gelmedi
Herhal bunda bir iş var

Ay doğar aşmak ister
Bal dudak yaşmak ister
Şu benim cahil gönlüm
Yare kavuşmak ister

Çekmecemin kilidi
Çektim altın diviti
Ben gurbete yolladım
Selvi boylu yiğidi

Derelerin yılıanı
Gel dolanı dolanı
Kadir Mevlam kavuştur
Yarinden ayrılanı

Çene başı beklerim
Vay benim emeklerim
Eller anne dedikçe
Sızlıyor kemiklerim

Sarı kavun dilimi
Yollayın bülbülümü
Ben bülbülsüz ölürsem
Yar kaldırsın ölümü

Sarı kavun kökeni
Ele batmaz dikenini
Allah'ım sen kavuştur
Hasretlik çekenleri

3.1.4. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

Dam başında artılık
Benzim oldu sarılık
Eller çifte geziyor
Bize düştü ayrılık

İstanbul Yenikapı
İçinde demirkapı
Beni yardan ayıran
Dilensin kapı kapı

Mavi boncuk boğazda
Benim yarım Sivas'ta
İnşallah kavuşurum
Orak ile kirazda

İstanbul evrülesin
Evrüle çevrülesin
Ben içinden çıkınca
Yel vura devrülesin

Bahçelerde gül direk
Suyu nerden indirek
Kuşlar bile gelmiyor
Yare selam göndererek

b) Doldurmalı Kesik Mani

Ne deyim ben ne deyim
Hangi yoldan gideyim
Yarimden haber geldi
Gerisini nideyim

3.4.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a x a) Kafiyesine Göre

Yakasında pulları	a
Yaktı beni dilleri	a
Azıcık yakın olsa	x
Sevdiğimin yolları	a

Bohça bağdeli yarım
 Çifte odalı yarım
 Çok mu gönlün büyüdü
 Burdan gideli yarım

Bu ayın ahır
 Yüklediler bakır
 Yalan yalan der iken
 Ayırdılar ahır

Çekmecem çektir oğlan
 Sözüm gerçektir oğlan
 Bastığın topraklarda
 Elvan çiçektir oğlan

Armut dalda bir sıra
 Yarım gitti Mısır'a
 Koyun olsam yayılsam
 Yarimin ardı sıra

b) (x a x a) Kafiyesine Göre

Altın yüzüğüm mühür	x
Çektiğim kuru kahır	a
Ben yardan ayrılalı	x
Yediğim acı zehir	a

Ben gidiyom Batum'a
 Batum'un batağına
 Kız Allah'ın seversen
 Al beni yatağına

3.5. MEKTUP MANİLERİ

Eskiden bilindiği gibi haberleşme alanında ne telefon ne video kamera ne de televizyon gibi elektronik ev aletleri yoktu. İnsanların kullandığı bir radyo, bir telgraf , bir de mektup vardı. İnsanlar birbirleriyle haberleşmeyi telgraf ya da mektupla gerçekleştirebiliyorlardı. Bunların içinden de en çok mektup kullanılıyordu.

Gurbette olan insanlar birbirleriyle ilgili olan haberleri mektup vasıtasıyla alıyorlardı. Bütün her şeyi mektuplarında dile getiriyorlardı. Mektupların sonunda da birkaç tane mani sıralıyorlar ve yazı ile söyleyemedikleri duygu ve düşüncelerini maniler aracılığıyla dile getiriyorlardı.

Örnek:

Havalar da kuş olsam
 Varsam goguşa konsam
 Kömür gözlü yarimin
 Mektubuna zarf olsam

Harga su akıtma
Beni yola bakıtma
Bu mektubu sana yazdım
Açıp ele okutma

Ayağının izleri
Yumuk yumuk dizleri
Yarimden mektup geldi
Sevindirdi bizleri

Bahçelerde mis koku
Al şu mektubu oku
Sen orada ben burda
Gözüme girmez uyku

Ben eğilmez bir saz dım
Kış görmeyen bir yaz dım
Sana bu mektubumu
İnan gönülden yaz dım

3.5.1. Yapılarına Göre incelenmesi

a) Düz Mani

"Karanfil kapta sapsız
Goncası var hesapsız
Yüz tane mektup yazdım
Hepsi kaldı cevapsız

Yola düştüm karadan
Dağlar kalsın aradan
Mektupla baş olmuyor
Kavuştursun yaradan

Manici başı mısın
Cevahir taşı mısın
Sana bir mektup yazsam
Cebinde taşır mısın

Mektup yazdım yaz idi
Kağıdım beyaz idi
Daha çok yazacaktım
Mürekkebim az idi

Mektup yazdım kış idi
Kalemim gümüş idi
Daha çok yazacaktım
Parmaklarım üşüdü"³⁹

³⁹ Latife Ulubaş ile "Tokat manileri" hakkında 9.7.1997 tarihinde Tokat Karakaya köyünde yapılan görüşme.

3.5.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a x a) Kafiyesine Göre

"Sabah açıla yarım	a
Atı kamçıla yarım	a
Ayda bir mektup yolla	x
Gönlüm açıla yarım	a

Mektup yazdım acele
 Al eline hecele
 Mektup vekilim olsun
 Al koynuna gecele

Bu gün hava çok sıcak
 Bu böyle olmayacak
 Yare mektup yolladım
 Gelip beni alacak"⁴⁰

3.6. ASKER MANİLERİ

Tokat kadınları askere giden oğulları, eşleri ve sevgililerinin ardından onlara olan hasretlerini ve sevgilerini her yerde olduğu gibi burada da maniler aracılığıyla dile getirmişlerdir.

Bu tür manilere sayıca az rastladığımızdan edebi olarak inceleyemedik, sadece örnek olarak verebildik.

⁴⁰ Şerife Savaş ile "Tokat manileri" hakkında 2.12.1997 tarihinde Tokat Kızık köyünde yapılan görüşme.

Örnek:

Karşı dağın çırası
Yakıyor ellerimi
Şimdi çıktı askerlik
Büküyor bellerimi

Ekin ekdim gül bitti
Dalında bülbül öttü
Ötmez olaydı bülbül
Yarım askere gitti

Alaylar düzüm düzüm
Subaylar iki gözüm
Subay kölen olayım
Yarimi gönder gözüm

Karabiber al da gel
Şişelere dol da gel
İzinini istemem
Tezkereni al da gel

Çiftim sarı ben sarı
Tokat 'a saldım yarı
Tokat kurban olayım
Tez gönder asker yarı

3.7. RAMAZAN MANİLERİ

Tokat insanı mübarek Ramazan ayında bu aya ithafen Ramazan manilerini dile getirmişlerdir. Fakat bu tür manilere yaptığımız araştırmalar sırasında birkaç taneden fazla rastlayamadık. Onun içindir ki bunları da sadece örnek olarak verebildik.

Örnek:

Dinle hakkın kudretini
Kullarına nimetini
Müminlere vadeyledi
O mübarek cennetini

Hanım kızlar yattınız mı
Baklavayı açtınız mı
İşte sahur vakti geldi
Şerbetini kattınız mı

Yumurtanın beyazına
Kalkın Hakkın niyazına
Dokuz tekbir iki rekat
Buyrun bayram namazına

Davulun ipi kalın
Ayağında koca nalın
İşte geldim gidiyom
Sefa ile hoşçakalın

3.8. BİLMECE MANİLERİ

İnsanlar bir araya toplandıklarında hem iyi bir zaman geçirmek hem de eğlenmek ve de aynı zamanda düşünmeyi sağlamak için birbirlerine sorarlardı. Bu bilmeceler bazen tam bir mani gibi olmakla beraber tek mısralı, iki mısralı ve hece ölçüsü olarak da farklı ölçüde olanları da vardır.

Örnek:

Hey bu yurtlar bu yurtlar
Yusuf'u yiyen kurtlar
Tırnağından su içer
Tepesinden yumurtlar

(Buğday)

Kat kat kadayıf
Bizim karı çok zayıf
Zayıflığı bir yana
Gözünün teki kayıp

(İğne)

Dağdan gelir dağ gibi
Kolları budak gibi
Eğilir su içmeye
Bağırır oğlak gibi

(Kağrı)

Hanım uyandı
Cama dayandı
Cam kırıldı
Kana boyanda (Güneş)

Hed dedim hüd dedim
Var şuraya yat dedim
(Süpürge)

Alçacık boylu
Kadife donlu
(Patlıcan)

Allah yapar yapısını
Bıçak açar kapısını
(Karpuz)

Dağda daleyman
Suda Süleyman
(Balta, Balık)

Arşın ayaklı
Burma bıyıklı
(Leylek, Tavşan)

3.9. GELİN-KAYNANA MANİLERİ

Diğer yörelerde olduğu gibi Tokat'ın merkez köylerinde de gelin ile kaynana pek anlaşamazlar. Bunun üzerine kavgalarını mani şeklinde dile getirirler ve doğal olarak birbirlerini kötülerler.

Gelin; oğlanın annesi, babası, amcası gibi büyüklerinin yanında normal bir ses tonu ile konuşamaz. Ancak kısık bir ses tonu ile konuşabilir. Bu davranışa yörede "gelinlik" adı verilir. Bu nedenle bu tür yermé manileri gelin kaynanasının yüzüne söyleyememesine karşılık kaynana ise genellikle gelinin yüzüne karşı söyleyebilmektedir.

Örnek:

"Bulgur verdim serçeye
Pisler bürük peçeye
Bizim gelin benziyor
Dağda uyuz keçiyeye

Çürük gelin ne dersin
Gelin değil kedersin
Yoğurda zehir koydum
Yesin gelin gebersin

Bahçe çapa istiyor
İşçi para istiyor
Düşük çeneli gelin
Çamdan sopa istiyor.

Bahçede ot yolarım
Parmağıma dolarım
Fazla zırlama gelin
Saçın başın yolarım

Damda toplu kaynana
Donu boklu kaynana
Donunu yıkar iken
Pis pis koktu kaynana

Harmanda hasırım var
Üstünde mısırim var
Be hey gavurun kızı
Neremde kusurum var

Kaynanam mesti mesti
Beni oğluna kesti
Kesti ise ne etti
Akşam bağına bastı

Kaynanam dibek karı
Elimden aldı yarı
Gayrı yarda gözüm yok
Rahat otursa bari

Yağmur yağar yerlere
Su bulanır yerlere
Allah nasip etmesin
Kaynanalı yerlere

Atı var katırı var
 Kasabın satırı var
 Vurup geberteceğim
 Oğlunun hatırı var"⁴¹

Bunun yanı sıra iyi geçinen gelin-kaynana ikililerimizde vardır. Bunlar söylediği manilerde birbirlerini överler. Ama bu tür manilere çok nadir rastlanmaktadır. Araştırmalarımız sonunda bu tür manilerden sadece bir örnek bulabildik.

Örnek:

Suya giden ak gelin
 Dön ardına bak gelin
 Sana bir hediyem var
 Şu gözlüğü tak gelin

3.9.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

Ay odama vuruyor
 Kaynanam kuduruyor
 Uğursuz ayağı var
 Bastığı yer kuruyor

Kaynanamın methini
 İtler yesin etini
 Öldürün kaynanamı
 Vereyim diyetini

⁴¹ Fadik Kılıç ile "Tokat manileri" hakkında 2.12.1997 tarihinde Tokat Kızık köyünde yapılan görüşme.

Bahçelerde çiçek var
 Yük üstünde döşek var
 Kaynanamdan mutebet
 Ahırdaki eşek var

Ele aldım makası
 Açtım gömlek yakası
 Kaynanam ara bozar
 Dünyaya kör bakası

b) Doldurmalı Kesik Mani

Birinci manide "mesti mesti", ikinci manide "elmas elmas" ve üçüncü manide de "işekler işekler" sözcükleri doldurmazdır.

Örnek:

Kaynanam mesti mesti
 Beni oğluna kesti
 Kesti ise ne etti
 Akşam bağına kesti

Kaynanam elmas elmas
 Elinde dikiş olmaz
 Eline dikiş alsa
 Domuz dilleri durmaz

Ey işekler işekler
 Raf üstünde fişekler
 Kaynanamdan kıymetli
 Şu damdaki eşekle

3.9.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a x a) Kafiyesine Göre

Komşulara kişniyor	a
Dedi kodu işliyor	a
Bu gelin nasıl gelin	x
Beygir gibi kişniyor	a

Gözleri patlak gelin
Boğazı hırtlak gelin
Seni mezar kaçkını
Suratsız hortlak gelin

Köprü altında kazık
Kaynanam ölmüş yazık
Öldüğünü kayırmam
Bir top kefene yazık

Ak tavuk olmadın mı
Kümese konmadın mı
Kör olası kaynana
Sen gelin olmadın mı

b) (x a x a) Kafiyesine Göre

Kaynanam elmas elmas	x
Elinde dikiş olmaz	a
Eline dikiş alsa	x
Domuz dilleri durmaz	a

3.10. DÜĞÜN (KINA GECESİ) MANİLERİ

Tokat merkez köylerinde düğünler, günümüzde olduğu gibi kadın erkek bir arada yapılmamaktadır. Erkekler, damat evinin önünde, müsait olan boş bir yerde davul-zurna, bağlama, darbuka gibi sazlarla eğlenirken kadınlarda gelin evinde kendi aralarında eğlenirler.

Erkeklerin düğünü Perşembe, Cuma , Cumartesi ve Pazar günleri olmak üzere dört gün sürer. Damadın kinası Cumartesi gecesi saat gece yarısına yaklaştığı sırada düğünün yapıldığı yerde üç defa selavat getirilerek yakılır. Kinası yakılan damat ve sağdıç dinlenmek üzere düğün yerini terk ederken düğünde tekrar devam eder.

Kadınların eğlenceleri Pazardan Pazara olmak üzere bir hafta sürer. Bu eğlence sırasında saz olarak genellikle def, tepsi, sini gibi ritm sazları kullanılır. Bu ritm sazları eşliğinde hem söylerler hem de oynarlar. Oynarken genel olarak manili türküler okurlar. Bunlar ya bir kişi tarafından okunur, ya karşılıklı iki kişi tarafından okunur, ya da bir kişi okur bir grupta nakaratını okur.

Eskiden gelin olan kız Perşembe günü gelin alayı ile baba evinden alınmış onun için kinası da son gecesi olan Çarşamba gecesi yakılmış günümüzde ise gelin alayı Pazar günü olmaktadır. Fakat eski adet bozulmamış, günümüzde de kına gecesi Çarşamba gecesi düzenlenmekte ve gelin olacak olan kızın kinası "Çarşamba gecesi" yakılmaktadır.

Hem bu gece hem de bütün bir hafta boyunca kadınlarımız melodili ve melodisiz olmak üzere mani ve türkülerle hem oynar hem de ağlarlar. Kadınlarımız çoğunlukla türkülü manileri kullanırken melodisiz maniler ise ikinci planda kalır.

Örnek:

Tokat'a kına geldi
Okkası ona geldi
Kınamayın komşular
Üstüme kuma geldi

Tekne dolu yumurta
Ana beni unutma
Unutursan az unut
Göz yaşını kurutma

Ben annemin kızığım
Sandıktaki beziyim
Attı beni gurbete
Sanki elin kızığım

3.10.1. Yapılarına Göre İncelenmesi**a) Düz Mani**

İnce saçım ördüler
Bölük bölük böldüler
Benim suçum ne idi
Dul kişiye verdiler

3.10.2. Kafiyelerine Göre incelenmesi

a) (a a x a) Kafiyesine Göre

Tokat bağında yemiş	a
Sana kimler ne demiş	a
A kızım ne durursun	x
Seni bekliyor Memiş	a

Yöredeki kına gecelerinde, manilerin yanı sıra belli bir ezgi ve melodik yapısı olan ve yalnız kına gecelerinde söylenen türkülere de rastlanılmıştır. Aşağıda bu tür türkülere ait örnekler verilmiştir.

Anne	"Atladım geçtim eşiği Sofradan aldım kaşığı Büyük evin yakışığı Yavrum kınan kutlu olsun Bu gece ağzın tatlı olsun
Kız	Ocağa koydular yufka sacını Başıma koydular kahır tacını Garip anam çeksin benim acımı Şen anam evin şen olsun Gidiyom ben haberin olsun

Anne Atlar ellendi binek istiyor
Kuşlar havalandı döneke istiyor
Yavrum bir gecelik konak istiyor

Yavrum kınan kutlu olsun
Bu gece ağzın tatlı olsun

Kız Çekin atımın başını
Silin gözümün yaşını
Ağlatman kız kardeşimi

Şen anam evin şen olsun
Gidiyom ben haberin olsun"⁴²

⁴² Şerife Savaş ve Şükran Savaş'ın karşılıklı söyledikleri "Kına Gecesi Türküsü", 2.12.1997 tarihinde Tokat Kızık köyünde yapılan görüşme.

öresi ;Tokat
imden Alındığı: Fadik KILIÇ

ZELLO

Derleyen : Kürşad GÜLBAYAZ
Notaya Alan: Kürşad GÜLBAYAZ

♩ = 76

Evle ri nin ö nū de yav rum tah ta ta ra ba zelo zel lo tah ta ta ra ba
Ma lı mül kū sa tan da zel lo ve re lim şa ra ba zelo zel lo ve re lim şa ra ba

Şa rap çı nın e vi de yav rum dön sün ha ra ba zelo zel lo dön sün ha ra ba

Evlerinin önüde yavrum sıktır geçilmez
Zelo zelo sıktır geçilmez
Soğuktur sularıda yavrum bir tas içilmez
Zelo zelo bir tas içilmez
Anneden geçilirde yavrum yardan geçilmez
Zelo zelo yardan geçilmez

İNCE DUDUM

Öresi : Tokat
 Ümiden Alındığı: Fadik KILIÇ

Derleyen : Kürşad GÜLBAYAZ
 Notaya Alan: Kürşad GÜLBAYAZ

♩ = 97

Gi di yomben de ben de in ce du dum yar yar din i man yok mu sen de de
 Bir hey van kal di sen de in ce du dum yar yar
 Hey va gi bi sa rar dım in ce du dum yar yar

in ce du dum yar yar in ce bele gū mūş ke mer ağ ca du dum yar yar

İdiyom şöylesine ince dudum yar yar
 ehitler yaylasına ince dudum yar yar
 ehitler yaylada yok ince dudum yar yar

Konağım şöylesine de ince dudum yar yar
 İnce bele gümüş kemer ağca dudum yar yar

Su gelir daşa değer ince dudum yar yar
 Kırpikler gaşa değer ince dudum yar yar
 Yanmıyasın sevdiğim ince dudum yar yar

Birgün baş başa değerde ince dudum yar yar
 İnce bele gümüş kemer ağca dudum yar yar

U gelir hışır hışır ince dudum yar yar
 el bıyığa dolaşır ince dudum yar yar
 İnkanda gel sevdiğim ince dudum yar yar

Birgün baş başa değerde ince dudum yar yar
 İnce bele gümüş kemer ağca dudum yar yar

Su gelir ahmayınan ince dudum yar yar
 Ne oldun bahmayınan ince dudum yar yar
 Çirkin güzel olurmu ince dudum yar yar

Çok altın takmayınan da ince dudum yar yar
 İnce bele gümüş kemer ağca dudum yar yar

U gelir kütüğünden ince dudum yar yar
 İmez köpüğünden ince dudum yar yar
 ak olsam sarılsam ince dudum yar yar

Yarimin topuğundan da ince dudum yar yar
 İnce bele gümüş kemer ağca dudum yar yar

YEDİ SENE

Şiresi : Tokat
 mden Alındığı: Kamer ULUDAĞ

Derleyen : Kürşad GÜLBAYAZ
 Notaya Alan: Kürşad GÜLBAYAZ

♩ = 85

Ye di se ne da ra ma dım sa ı mı
 An nem a ra ma sın kız lar i i mi

U lu ker van la ra yük len gö ü mü
 Daş de ğin du va ra goy sun lar be ni

Hop da li dil li dil li dil li dil li

Da ra ni nay ni nay ni nay ni nay

Aşağıdan gelir omuz omuza
 Çiğdem de karışmış güle nergize
 Benden selam söyler vefasız kıza
 Okusun mektubu koysun eline
 Hopda lidillidillidillidilli
 Dara ninayninayninayninaynay

ÇEKİRGE

öresi : Tokat
İmnden Alındığı: Kamer ULUDAĞ

Derleyen : Kürşad GÜLBAYAZ
Notaya Alan: Kürşad GÜLBAYAZ

♩ = 105

Çe kir ge ye de dim get ba ğı bu da

az gal dı he ven gi di bin den yu da

eğ ri but lu siv ri göt lü çe: kūr ge

Çekirgenin tırnağında yazı var
İndi gitti tarlalarda izi var
Eğri butlu sivri götlü çekirge

Çekirgeler havalarda uçarlar
Oğlanların mendiline sıçarlar
Eğri butlu sivri götlü çekirge

YÜKSEK KONAKLAR

öresi :Tokat
İmden Alındığı: Kezban ERCAN

Derleyen : Kürşad GÜLBAYAZ
Notaya Alan: Kürşad GÜLBAYAZ

♩ = 71

Yük sek ko nak la ra kar sel mi yağ dı

sa lı nı sal la nı yar sen mi gel din

Ecelim yetmeden aha ben öldüm
Suyumu koymaya yar sen mi geldin

Yüksek konaklardır benim durağım
Dert üstüne dert bağlamış yüreğim

Gitti de gelmiyor huri meleğim
Yüksek konaklarda hersli * gezerim

Yudurmam ** donumu müslü *** gezerim
Yarin öldü derler yaşlı gezerim

- * Hers : Sinir
** Yudurmak : Yıkarmak
*** Müslü : Mis kokulu

SONUÇ

Tokat merkez köylerine ilişkin manilerde konu itibari ile en çok sevda manilerine rastlanılmaktadır. Sevda manilerinde yöre insanımız kendi duygularını ve yöresini birbirine kaynaştırarak her ikisini de birlikte kullanmıştır.

Sevda manilerinden sonra çoğunlukla; gelin-kaynana manileri, mektup manileri, gurbet manileri, düğün (kına gecesi) manileri, asker manileri ve ramazan manileri gelmektedir. Yine burada da Tokat insanı; yaşantısını, sevincini, üzüntüsünü, sevgisini, duygu ve düşüncesini maniler ile bağdaştırarak dile getirdiği görülür.

Tokat merkez köyleri manilerini edebi olarak incelediğimizde, en çok düz mani tarzını görmekteyiz. Yöre insanımız genellikle düz maniyi kullanmış ve daha sonra doldurmalı kesik maniyi ve ayrıca kına gecelerinde ise bazen de karşılıklı (deyiş) manileri kullandığı görülmektedir. Yedekli manilere ise araştırmalarımız sırasında hiç rastlanılmamıştır.

Tokat merkez köyleri manilerinin kafiye düzenini incelediğimizde ise (a a x a) kafiye düzeni ile söylenen manilerin daha çok kullanılmış olduğunu görmekteyiz. (x a x a) kafiye düzeni ile söylenen manilere rastlansa da (a a x a) kafiye düzeni ile söylenen maniler kadar yaygın değildir. (a x a x a) kafiye düzeni ve (a a x a x a ...) kafiye düzeni ile söylenen manilere ise araştırmalarımız sırasında hiç rastlanılmamıştır.

KAYNAKÇA

Acaralı, Murat, Temmuz 1997 tarihinde Tokat'ta yapılan görüşme.

Adıgüzel, Selahattin, Aralık 1997 tarihinde Tokat'ta yapılan görüşme.

Alp, Sedat, "Maşat – Höyük'te Keşfedilen Çivi Yazılı Hitit Tabletleri", VIII.Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11 – 15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bilgiler, Ankara 1979.

Alp, Sedat, "Maşat Höyükte Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında", Belleten, XLI – 164, 1977.

Altınok, Cevat, "Tokat Kültür Araştırma Dergisi", Sayı 1, Tokat 1989.

Atınok, Cevat, Yayınlanmamış Derleme Notları.

Aygün, Gülsüm, Ağustos 1997 tarihinde Tokat Bedirkale köyünde yapılan görüşme.

Caferoğlu, Ahmet, "Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar", İstanbul 1944.

Cinlioğlu, Halis Turgut, "Osmanlılar Zamanında Tokat", Tokat 1941.

"Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat", 1973 İl Yıllığı.

Dilçin, Cem, "Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi", TDK. Yayınları, Sevinç Basımevi, Ankara 1983.

Dinçer, Doç.Zeynep, "İ.T.Ü.T.M.D.K.Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları" 1997.

Elibol, Emine, Temmuz 1997 tarihinde Tokat Karakaya köyünde yapılan görüşme.

Ercan, Kezban, Temmuz 1997 tarihinde Tokat Karakaya köyünde yapılan görüşme.

Eset, Niyazi, "Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler", Ankara Halkevi Neşriyatı Dil ve Edebiyat Şubesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1944.

"Evliya Çelebi Seyahatnamesi", Cilt 5.

Frisk, H., "Griechisches Wörterbuch", Heilberg 1973.

Grégoire, Henri, "Dazmana est bien Dazimon", Byzantion X, 1935.

Gökbilgin, Talat, "İslam Ansiklopedisi", Cilt 12 – 1.

Gökbilgin, Tayyip, "İslam Ansiklopedisi", "Tokat", Cilt 12 – 1.

Göksu, Hasan, "Manilerimiz", Milliyet Yayınları, Ekim 1970.

Gülbeyaz, Ayşe, Ağustos 1997 tarihinde Tokat Aktepe köyünde yapılan görüşme.

Hancı, Yılmaz, Ağustos 1997 tarihinde Tokat'ta yapılan görüşme.

Kabaklı, Ahmet, "Türk Edebiyatı", Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, Cilt 1, Baskı 9, İstanbul 1994.

Kılıç, Fadik, Aralık 1997 tarihinde Tokat Kızık köyünde yapılan görüşme.

Küçük, Mehmet, Haziran 1997 tarihinde Tokat Kömeç köyünde yapılan görüşme.

"Maniler", Güvercin Kitaplar Serisi = 18, Emek Basımevi, Ankara 1953.

Önder, Mehmet, "Bitmez Tükenmez Anadolu, Hikâyeleri, Efsaneleri ve Destanlarıyla", Ankara 1970.

Pokorny, J., "İndogermanisches Etymologisches Wörterburg", Bern 1959.

Ramsay, Prof. W. M., "Anadolunun Tarihi Coğrafyası", (Çeviri; Mihri Pektaş), İstanbul 1960.

Sami, Şemsettin, "Kavmus-u Türki".

Sargon, Erdem, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)", Ankara 1987.

Savaş, Şerife, Aralık 1997 tarihinde Tokat Kızık köyünde yapılan görüşme.

Savaş, Şükran, Aralık 1997 tarihinde Tokat Kızık köyünde yapılan görüşme.

Şenol, Fadime, Ağustos 1997 tarihinde Tokat Bedirkale köyünde yapılan görüşme.

Turan, Fitnat, Haziran 1997 tarihinde Tokat Kömeç köyünde yapılan görüşme.

Ulubaş, Latife, Temmuz 1997 tarihinde Tokat Karakaya köyünde yapılan görüşme.

Uludağ, Kamer, Ağustos 1997 tarihinde Tokat Bedirkale köyünde yapılan görüşme.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlı Tarihi", Cilt 1, Ankara 1988.

Walde, A. – J. B. Hormann, "Lateinisches Etymologisches Wörterbursches", Heidelberg 1965.

Wittek, Paul, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Byzantion X, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Ankara 1970.

Yardımcı, Mehmet, "Tokat Kültür Araştırma Dergisi", Sayı 5-6, Mart–Haziran, Tokat 1942.

Yavi, Ersal, "Tokat", İstanbul 1986.

Yıldız, Hakkı Dursun, "İslamiyet ve Türkler", İstanbul 1980.

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Kayseri'nin Yahyalı ilçesinde doğdu. 1973 yılında babasının görevi önce Tokat'ın Zile ilçesine, 1975 yılında ise Tokat Merkez'e geldi. İlk ve orta öğrenimini Tokat'ta tamamladı. İlkokul yıllarında halk oyunları çalışmalarına başladı. Lise yıllarında okuduğu lisenin hem halk oyunları ekibinde oynadı hem de çalıştırdı. Liseden mezun olduktan sonra iki yıl Tokat Halk Eğitimi Merkezi'nde halk oyunları çalışmalarını sürdürdü.

1991 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü'nü kazanarak İstanbul'a geldi. Okul yıllarında bir taraftan okuluna devam ederken bir taraftan da çeşitli okul ve derneklerde halk oyunları çalışmalarına devam etti.

1995-96 eğitim ve öğretim yılında "Tokat Yazmaları ve El Basmacılığı" konusunda lisans bitirme ödevini hazırladıktan sonra okulundan mezun oldu.

1995-96 eğitim ve öğretim yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anasanat Dalı Yüksek Lisans Programı'nı kazandı. Yöresinden beş tane türkünün derlemesini yapıp notaya aldı. Halen aynı programda öğrenci olarak öğrenimini sürdürmektedir.

27.03.1998 Tarihinde önce Karabük Anadolu Ticaret Lisesi'ne depo tayini, daha sonra 31.03.1998 tarihinde Karabük Halk Eğitim Merkezi ve A.S.O. Müdürlüğüne Türk Halk Oyunları Öğretmeni olarak atandı. Halen aynı görevine devam etmektedir.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**